

The Holy See

SOLLICITUDO REI SOCIALIS

II. János Pál pápa enciklikája

a püspökökhöz és papokhoz, a szerzetesi közösségekhez,
az Egyház minden fiához és leányához és minden jóakarátú emberhez
a Populorum progressio kezdetű enciklika huszadik évfordulójára
1987. december 30.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés

1. A Rerum novarum enciklika mint kiindulási pont
2. A Populorum progressio a szociális enciklikák sorában
3. Az Egyház szociális tanítása állandó és mindig új
4. A pápa szándéka

II. Ami új a Populorum progressio enciklikában

5. Folytonosság és megújulás
6. A Populorum progressio válasz a Gaudium et spes-re
7. A Populorum progressio enciklika témái
8. A fejlődés
9. A fejlődés horizontja
10. Fejlődés és béke összetartozik

III. A mai világ képe

11. Az elmúlt húsz év változásai
12. Optimizmus 1967-ben
13. A helyzet rosszabbodása
14. Az Észak és Dél között húzódó szakadék
15. Fejlődést gátló tényezők

16. A helyzet romlásának okai
17. A „világok” összefüggenek; a lakáshiány
18. A munkanélküliség
19. Az eladósodás
20. A keleti és nyugati blokk szembenállása
21. Kelet és Nyugat között a különbség felfogásbeli
22. Hatalmi törekvések mindkét blokkban
23. Változtatni kell a helyzeten
24. A fegyverkereskedelem, a terrorizmus
25. A népesség növekedése
26. A világ pozitív vonásai: az emberi méltóság és az összetartozás tudata

IV. Az igazi emberi fejlődés

27. A fejlődés téves fogalma: naiv optimizmus
28. A létezés és birtoklás szembekerülése
29. Az emberi lét transzcendenciája
30. A fejlődés mibenléte
31. A fejlődés krisztusi távlatai
32. A fejlődés szolgálata közös feladat
33. Az igaz fejlődés erkölcsi természetű
34. A fejlődés és a környezet megbecsülése

V. A modern problémák teológiai elemzése

35. Az erkölcsi szempont fontossága
36. A bűn struktúrái
37. Haszon és hatalom minden áron
38. A bűnt le kell győzni
39. A szolidaritás
40. A szolidaritás keresztény erény

VI. Néhány különleges eligazítás

41. Az Egyház szociális tanítása az erkölcsstan része
42. Az Egyház szociális tanítása nemzetközi méretekben
43. A szükséges reformok
44. A fejlődés sajátos körülményeinek figyelembevétele
45. Együttműködés a fejlődésért

VII. Befejezés

46. Felszabadítás és fejlődés
47. A fejlődés reménye

48. [Az Eucharisztia és a fejlődés](#)

49. [Mária oltalmába ajánljuk a fejlődés gondját](#)

Tisztelendő testvéreim, szeretett fiaim és leányaim, apostoli áldással köszöntelek benneteket!

I. Bevezetés

[A Rerum novarum enciklika mint kiindulási pont](#)

1. Az Egyház társadalmi problémák iránti elkötelezettsége, amely az ember és a közösség valódi fejlődését célozza – ez a fejlődés magának az embernek minden képességét szolgálja és kibontakoztatja –, sokféleképpen nyilvánult meg. Tanítása meghirdetésének legfőbb eszköze az utóbbi időben elsősorban a római pápák tanítóhivatala, amely XIII. Leó *Rerum novarum* kezdetű^[1] enciklikájától, mintegy vonatkozási ponttól kiindulva számos alkalommal foglalkozott ezzel a kérdéssel, nemegyszer ennek az első enciklikának évfordulójához kötve a különböző szociális dokumentumok kiadását.^[2]

Eközben a pápák nem mulasztották el állásfoglalásaikban az egyházi szociális tanítás új szempontjainak megvilágítását. XIII. Leó kiváló enciklikájából kiindulva – a tanítóhivatal ezt követő hozzájárulásával gazdagítva – alakult ki immár egy korszerű tanrendszer, amely fokozatosan fejlődik, ahogyan az Egyház Jézus Krisztus kinyilatkoztatásának teljességéből,^[3] a Szentlélek támogatásával (vö. Jn 14,16.26; 16,13-15) vizsgálja az emberiség életének fejlődését a történelem során.

Az értelemre és az emberi belátásra hagyatkozva igyekezik rávezetni az embereket, hogy tekintsék küldetésüknek a földi társadalom bölcs formálását.

[A Populorum progressio a szociális enciklikák sorában](#)

2. A szociális tanítás eme nagyszerű rendszerében különösen jelentős helyet foglal el a *Populorum progressio* enciklika,^[4] amelyet boldogemlékű elődünk, VI. Pál 1967. március 26-án adott ki.

Ennek az enciklikának a hatása és tekintélye világosan felismerhető a megemlékezések sokféleségéből, amelyeket ebben az esztendőben az egyházi és a világi élet számos helyén tartottak. Ebből az alkalomból a pápai *Justitia et Pax* bizottság az elmúlt évben körlevelet küldött a keleti egyházak szinódusainak és a püspöki konferenciáknak, amelyben véleményt és javaslatokat kért: hogyan lehetne a fenti enciklika jubileumát legméltóbban ünnepelni, tanításait elmélyíteni és napjainkra hasznosan alkalmazni. Az említett bizottság ünnepélyes megemlékezésén részt vettem és elmondtam a záróbeszédet.^[5] Most helyénvalónak vélem, hogy, tekintettel az említett körlevélre adott válaszokra, az 1987. év befejezéseként a *Populorum progressio* témájáról saját enciklikát adjak ki.

Az Egyház szociális tanítása állandó és mindig új

3. Ezzel két nem jelentéktelen célt szeretnék elérni: egyrészt ki akarom fejezni a VI. Pál történelmi dokumentumát és tanítását megillető tiszteletet, másrészt szeretném Szent Péter katedróján tisztelt elődeim nyomába lépve megerősíteni a szociális tanítás folytonosságát, s egyben annak állandó megújulását is bizonyítani. Valójában a folytonosság és a megújulás igazolja az Egyház tanításának maradandó értékét.

Ez a kettősség az Egyház szociális tanításának sajátossága. Egyrészt *állandó*, mert azonos marad alapeszméjében, „vezérelveiben”, „értékítéletében” és „cselekvési normáiban”,^[6] de főként az Úr evangéliumával való eleven kapcsolatában; másrészt mindig új is, mert állandóan alkalmazkodnia kell – megfelelő módon szükségszerűen – az idők változó körülményeihez és az állandóan változó eseményekhez, amelyek között az emberek és a társadalom mindennapi élete zajlik.

A pápa szándéka

4. Meggyőződésem, hogy a *Populorum progressio*

kezdetű enciklika tanítása, amely a hatvanas évek emberéhez és társadalmához szólt, most, a nyolcvanas évek vége felé is megőrizte *lelkiismeretünket felrázó* erejét. Ezért igyekszem felvázolni a mai világ vonásait, mindig a *Populorum progressio* most is időszerű gondolatainak szemszögéből, amelyek távolról sem teljesültek még. Az a szándékom, hogy tovább hangoztatom tanítását, megtoldva lehetséges alkalmazásával a mai körülmények között, amelyek nem kevésbé súlyosak, mint a húsz esztendővel ezelőttiek.

Az idő, amint jól tudjuk, mindig azonos ütemben folyik.

De mostanában úgy érezzük, hogy *egyre jobban felgyorsul* az események torlódása és összefonódása miatt. Ennek következménye, hogy a világ *arculata* a fenti húsz év alatt, bár néhány alapvető vonását megőrizte, jelentős változáson ment át és új kilátások tárultak elébe.

Korunknak ez a szakasza – amely jellegzetesen a kereszténység harmadik évezredének „adventje”^[7] a várakozás miatt, amely bizonyos módon minden embert érint – alkalmat nyújt az enciklika tanításában való elmélyülésre, hogy felismerhessük a jövőre vonatkozó kihatásait.

Jelen megfontolásunk célja, hogy teológiai elemzés segítségével a jelen problémákat világosabban feltárjuk és pontosabban meghatározzuk a fejlődés fogalmát, ahogyan azt az enciklika javasolta. Ezen túlmenően meg kell mutatnunk a megvalósuláshoz vezető néhány elgondolást.

II. Ami új a *Populorum progressio* enciklikában

Folytonosság és megújulás

5. VI. Pál dokumentuma már megjelenésekor felkeltette *újdonságával* a népek figyelmét. Nagyon világosan kitűnt belőle az Egyház szociális tanításának kettős sajátossága: *a folytonosság és a megújulás. Jelen megfontolásaim azt célozzák, hogy az enciklika ismételt és figyelmes tanulmányozása révén feltárjam tanításának sokrétű mondanivalóját.*

De előbb nézzük megjelenésének dátumát, az 1967. esztendő. VI. Pál pápa azért választotta ezt az évet szociális enciklikája kiadási évének, mert ezzel is jelezni kívánta, hogy a dokumentumot az 1965. december 8-án véget ért II. Vatikáni Zsinattal együtt kell szemlélnünk.

A Populorum progressio válasz a Gaudium et spes-re

6. Többről van itt szó, mint csupán a két időpont közelségéről. A *Populorum progressio* enciklika bizonyos értelemben a zsinat határozatainak alkalmazását jelenti. Ez nem a zsinat határozataira vonatkozó gyakori hivatkozásból tűnik ki,^[8] hanem abból, hogy az enciklika az Egyház azon aggodásának gyümölcse, amely a zsinat egész munkáját, különösen a *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciót áthatotta, amelyben szociális tanításának számos elemét meghatározta és továbbfejlesztette.

Tehát helyesen állapíthatjuk meg, hogy a *Populorum progressio* kezdetű enciklika mintegy *válasz a Gaudium et spes konstitúció* bevezető felhívására:

„Az az öröm és remény, az a szomorúság és gond, amelyet a mi korunkban az emberek, különösen a szenvedők és szegények éreznek, Krisztus tanítványainak is öröme és reménye, szomorúsága és gondja. Nincsen olyan igazán emberi érzés, amely szívünkben visszhangra ne találna.”^[9] Ezek a szavak jelzik a zsinat nagy dokumentumának *indítékait*, amely megszámlálhatatlanul sok *ember nyomorának és elmaradottságának megállapításával kezdődik.*

„*Nyomor és elmaradottság*” a zsinat irataiban úgy jelenik meg, mint korunk annyi emberének szomorúsága és szorongása, főként a szegényeké. A fájdalom és szenvedés eme széles háttérében akarja a zsinat feltárni az öröm és a reménység horizontját. Ugyanazt a törekvést képviseli VI. Pál enciklikája, híven követve a zsinat szellemiségét.

A Populorum progressio enciklika témái

7. Ami a *témák rendjét* illeti, a körlevél az Egyház szociális tanítását előadva bőségesen felhasználja a zsinat új megállapításait és gazdag szintézisét, amely főleg a *Gaudium et spes* konstitúcióban fogalmazódott meg.

A tartalom és az egyes kérdések dolgában, amelyeket az enciklika újból felelevenít, mindenekelőtt ki kell emelnünk: az Egyháznak mint „az emberi dolgok legjobb ismerőjének” sajátos feladata, „hogy szüntelenül vizsgálja és az evangélium fényénél értelmezze az idők jeleit”;^[10] küldetésének

a szolgálatra irányuló mélységes tudatát, amely akkor is különbözik az állam feladatától, ha a férfiak és nők örökölt helyzetével foglalkozik;[11] az érintett személyek életfeltételei közötti kiáltó különbségekkel,[12] amelyeket maga a konstitúció is felsorol. Megerősíti a zsinati tanítást, mely a legősibb hagyományt tárja fel, „a javak egyetemes rendeltetését”;[13] méltatja a kultúrát és a technikai civilizációt, amely az emberiség felszabadítását segíti,[14] feltéve, hogy nem lépi át határait,[15] végül a fejlődést illetően a fejlettebb népek súlyos kötelezettségét, „a fejlődés útján lévők segítségét” hangsúlyozza[16] – ez egyébként az enciklika sajátos mondanivalója. Magának a fejlődésnek a fogalma, ahogyan azt az enciklika feltárja, a lelkipásztori konstitúció ideillő megállapításaiból származik.[17]

Ezekből és a lelkipásztori konstitúcióra történő további hivatkozásokból következik, hogy az enciklika a zsinat szociális tanításának *alkalmazása a népek fejlődésére és elmaradottságára vonatkozóan*.

A fejlődés

8. A fenti elemzés segít minket, hogy jobban felmérjük, mi az új az enciklikában. Ez három pontban foglalható össze.

Elsőként kell említeni magát azt a tényt, hogy a katolikus Egyház legfőbb tekintélye kiad egy dokumentumot, amelyet magához az Egyházhoz és „minden jóakarátú emberhez”[18] címez, és ez olyan kérdéssel foglalkozik, amely első tekintetre tisztán *gazdasági és társadalmi* természetű: a népek *fejlődésével*. Kétségtelen, hogy a „fejlődés” fogalma a társadalomtudomány és a közgazdaságtan szókincséhez tartozik. Ebben a tekintetben a *Populorum progressio* egyenesen követi a *Rerum Novarum* enciklikát, amely a „munkások helyzetéről” szól.[19] Kívülről tekintve mindkét tárgykör idegen az Egyháztól mint vallásos szervezettől. Ez még inkább vonatkozik a „fejlődésre”, mint a „munkások helyzetére”.

El kell ismernünk VI. Pál dokumentumának azt az érdemét, hogy XIII. Leó enciklikájához kapcsolódva hangsúlyozza a fejlődés *erkölcsi és kulturális jellegét*, és ez már jogosan és szükségszerűen az Egyház illetékességének területéhez tartozik.

Ezzel az Egyház újabb bizonyítékát adta annak, hogy a szociális tanítás a kereszténység lényegéhez tartozik, mert Isten szavát alkalmaznia kell az emberek és a közösségek életére, továbbá az ezzel összefüggő földi dolgokra, amennyiben „a józan ész követelte elveket és útmutatásokat ad”. [20] VI. Pál írásában mindhárom elem megtalálható a mindennapi életre, az emberek erkölcsi magatartására vonatkozó irányulásukkal együtt.

Ha tehát az Egyház a „népek fejlődésével” foglalkozik, nem vádolható azzal, hogy átlépte illetékességét, vagy az Úrtól kapott parancsok és küldetése határait.

A fejlődés horizontja

9. A *második* újdonság a *Populorum progressioban* a szociális kérdésként emlegetett tárgykör⁷ horizontjának széles kitérése.

XXIII. János *Mater et Magistra* kezdetű enciklikájában már rálépett erre a kiszélesített útra,^[21] a zsinat pedig hasonlóan lépett fel *Gaudium et spes*^[22] kezdetű lelkipásztori konstitúciójában, az Egyház szociális tanítása mégsem jutott el odáig, hogy teljes világossággal kimondja: a szociális kérdés az emberek közötti kapcsolat síkján világméreteket öltött;^[23] a konkrét cselekvés számára sem adott jól elemzett irányvonalat, amint azt VI. Pál megtette enciklikájában.

A benne kifejtett állásfoglalás annyira gazdag tanítást nyújt, hogy helyénvaló annak bemutatása.

De mielőtt ez megtörténne, el kell oszlatni egy *félreértést*. Abból a megállapításból, hogy a „szociális kérdés” világméretű távlatot nyert, egyáltalán nem következik, hogy nemzeti vagy helyi síkon veszített volna *súlyából* vagy jelentőségéből. Ellenkezőleg, azt jelenti, hogy a problémákat a munkahelyen vagy a munkás- és szakszervezeti mozgalomban, egy országon vagy bizonyos területen belül nem tekinthetjük elszigetelt dolgoknak, melyeknek semmiféle kapcsolatuk sincs egymással, hiszen nagymértékben függenek olyan tényezőktől, amelyek tartományi vagy nemzeti határokon túl fekszenek.

Jelenleg – sajnos – a gazdasági helyzetet tekintve a fejlődő országok száma nagyban felülmúlja a fejletteket; ezért lényegesen többen vannak azok, akik nem részesülnek a fejlődés által létrehozott javakban és szolgáltatásokban, mint azok, akik ezekkel rendelkeznek.

A létfontosságú eszközök *egyenlőtlen elosztásának* nehéz problémája előtt állunk, hiszen ezek eredetileg minden embert megillettek volna, miként az ezekből adódó előnyök is. Ennek *okát* nem kereshetjük sem a hátrányban lévők mulasztásában, sem a természeti adottságokból következő elkerülhetetlen szükségszerűségben, és azoknak a külső körülményeknek az összegében sem, amelyben ezek az emberek élnek.

Amikor VI. Pál enciklikája kimondja, hogy a szociális kérdés dimenziója kiterjedt az egész emberiségre, akkor mindenekelőtt egy erkölcsi törvényt akar jelezni, amely a világ tényleges helyzetének elemzésén alapszik. Az enciklika szavai szerint: „nagyon szükséges, hogy ma ez mindenki tudatában jelen legyen,”^[24] mert ez közvetlenül érinti a lelkiismeretet, minden erkölcsi döntés forrását.

Ebben az összefüggésben az enciklika újdonsága nem abban áll, hogy a szociális kérdést mintegy történelmi megközelítésben világméretűnek tekinti, hanem abban, hogy ennek a helyzetnek az erkölcsi értékelését nyújtja. Következőleg a felelős államférfiaknak sőt a gazdag országok egyes polgárainak személyesen is, főként ha keresztények, erkölcsi kötelességük *felelősségük* fokának megfelelően körültekintően figyelembe venni személyes és nyilvános politikai döntéseikben ezt a természeténél fogva általános kérdést, a kölcsönös összefüggést, amely fennáll az ő magatartásuk és a sok millió férfi és nő nyomora és elmaradottsága között. VI. Pál enciklikája ezt az erkölcsi kötelezettséget még pontosabban mint „szolidaritási kötelezettséget”

jelöli meg;[25] ennek a kijelentésnek máig is ugyanaz a súlya és érvénye, mint a megírás idején volt, noha időközben sok minden megváltozott a világban.

Másrészről, az erkölcsi szempontokat nem feladva, az enciklika újdonsága abban az alapvető tételben is kifejezésre jut, hogy a fejlődés *fogalma* is jelentősen megváltozott, főként ha világméretű kölcsönhatásában vizsgáljuk. Az igazi fejlődés nem szorítkozhat pusztán a vagyon felhalmozódására, az anyagi javak és szolgáltatások növekedésére, ha ez az elmaradott tömegek rovására történik és nem veszi figyelembe az emberi személyek jogos szociális, kulturális és szellemi igényét.[26]

Fejlődés és béke összetartozik

10. Harmadik pontként az enciklika új elemekkel gazdagítja az Egyház egész szociális tanítását és sajátosan a fejlődés fogalmát. Ezt az újat az enciklika befejező része tartalmazza, amit méltán tekinthetünk mintegy a Tanítóhivatal megnyilatkozásának, és nem csupán tényszerű megállapításnak: „senki sem kételkedhet abban, hogy a fejlődés egyenértékű a békével.”[27]

Ha igaz, hogy a szociális kérdés napjainkban az egész emberiséget átszövő kapcsolatok része lett, ebből következik, hogy az *igazságosság követelménye* csak ilyen egyetemes összefüggésben valósulhat meg. Ha ezt történetesen mellőzzük, akkor ennek eredményeként az igazságtalanság áldozataiból feltörhet válaszként az erőszak, amely már sok háború kitöréséhez vezetett. Ha kizárják a népeket a mindenkit megillető javak igazságos elosztásából, akkor azok megkérdézhetik: Miért ne felelhethénk erőszakkal mindazoknak, akik erőszakkal fordultak ellenünk? És ha a világot ideológiai tömbökre tagolva szemléljük – amelyek 1967-ben már léteztek –, és meggondoljuk az ebből következő gazdasági és politikai függőségeket, akkor ez a veszély sokkal nagyobbak tűnik.

Ehhez az elgondolkodtató megállapításhoz kapcsolódik VI. Pál enciklikájának egy másik, nem kevésbé fontos kérdése:[28] hogyan lehetséges az, hogy a *mérhetetlen pénzek*, amelyeknek a népek haladását kellene szolgálnia, egyes személyek és csoportok kezébe kerülnek, vagy pedig a fegyverkezést növelik az iparilag fejlett és fejlődő országokban – így semmibe véve elsődleges rendeltetésüket? Még jobban súlyosbítja a problémát, ha figyelembe vesszük azokat az utakat, amelyek egyenesen megakadályozzák, hogy a segítségként adott pénzek eljussanak a rászorulókhhoz. Ha tehát „a haladás a béke új neve”, akkor a háború és a fegyverkezés a népek sokoldalú fejlődésének legnagyobb ellensége.

Ezért VI. Pál megállapításának fényében felül kell vizsgálnunk *a fejlődés fogalmát*, amely bizonyosan nem egyezik azzal, amelyik csupán arra szorítkozik, hogy az anyagi szükségleteket kielégítse a javak növekvő kínálatával – tekintet nélkül az emberek túlnyomó részének szenvedésére – és amelynek az egyesek vagy egész nemzetek önzése az egyetlen és kizárólagos irányító szempontja. Erre élesen emlékeztet *Szent Jakab levele*: „Honnan vannak háborúságok és veszekedések köztetek? Nemde onnét, hogy bűnös vágyak igyekeznek uralomra

jutni tagjaitokban? Kívántok valamit, és nincs benne részetek” (Jak 4, 1 és köv.).

Ezzel szemben egy másik világban, amelyet az egész emberiség *java irányítana*, amely mindenkinek szellemi és erkölcsi fejlődését szolgálná az egyéni előnyök helyett, *lehetséges lenne a béke*, mint „az összes emberek közötti tökéletes igazságosság gyümölcse”.^[29]

Maradandó és időszerű értéket jelent az enciklikának ez az eleme is, főként ha figyelembe vesszük korunk mentalitását, amely igen érzékeny a valódi béke és az igazságosság közötti kapcsolat dolgában.

III. A mai világ képe

Az elmúlt húsz év változásai

11. A *Populorum progressio alapvető tanítása* annak idején újszerű látásmódja miatt nagy visszhangot keltett. Kétségtelen, hogy a szociális viszonyok, amelyek között *ma* élünk, nem azonosak a húsz esztendő előttekkel.

Ezért rövid áttekintésben szeretnék foglalkozni a mai világ képének néhány jellegzetes vonásával, hogy elmélyítsem VI. Pál enciklikájának tanítását, mindig a népek fejlődése szempontjából.

Optimizmus 1967-ben

12. *Előjáróban* meg kell jegyezni, hogy *a fejlődéshez* abban az időben *fűzött remények* ma nagyon távol esnek beteljesedésüktől és megvalósulásuktól.

Ebben a tekintetben az enciklika nem táplált illúziókat. Kemény, olykor drámai nyelve arra szorított, hogy hangsúlyozza a helyzet komolyságát, és minden embert felszólított: vegye ki részét lelkiismerete szerint a helyzet megoldásából. Azokban az években élt *bizonyos optimizmus*. Lehetségesnek vélték a szegény népek gazdasági elmaradottságának javítását különösebb erőfeszítés nélkül, az alapvető struktúrák megteremtésével, segítve őket az iparosodás kibontakozásában.

Az emberiség eme történeti körülményei között, az egyes országok erőfeszítése mellett, az Egyesült Nemzetek Szervezete két egymást követő, *tíz-tíz évre szóló fejlesztési tervet* jelentett be.^[30] Elfogadtak különféle (két és több állam közötti) terveket, hogy így segítsenek azoknak a nemzeteknek, amelyek már régebben önállóak lettek, és azoknak – s ezek voltak többen –, amelyek akkoriban alakultak a gyarmatosítás felszámolásával. Az Egyház kötelességének tartotta, hogy mélyebben átgondolja az új helyzetből fakadó kérdéseket, a törekvéseket vallási és emberi indításból támogassa, mintegy lelket és hatékony ösztönzést nyújtva nekik.

A helyzet rosszabbodása

13. Nem állíthatjuk, hogy feleslegesek és hiábavalók voltak ezek a különböző vallásos,

humanitárius, gazdasági és technikai kezdeményezések, hiszen bizonyos eredményt el tudtak érni. De egészében tekintve és minden jelenleg meglévő tényezőt figyelembe véve nem tagadható, hogy a világ jelenlegi helyzete a népek fejlődése szempontjából még inkább lesújtó képet nyújt.

Ezért szeretném néhány *általános ismertetőjelre* irányítani a figyelmet, hogy azután más egyedi jellemzőket alaposabban is megvilágítsak. Anélkül, hogy számadatok és statisztikák elemzésébe bocsátkoznánk, elegendő látni a *férfiak és nők megszámlálhatatlan tömegét*, gyermekeket, felnőtteket és öregeket, tehát valóságos és megismételhetetlen emberi személyeket a nyomor elviselhetetlen súlya alatt görnyedni. Sok millióan reményvesztettek, mert a világ sok helyén csak romlott a helyzetük. Ennek az elszomorító nyomornak és ínségnek a láttán, amelyben *fivéreink és nővéreink* sínylődnek, maga az Úr Jézus fordul hozzánk (vö. Mt 25, 31-46).

Az Észak és Dél között húzódó szakadék

14. Mindenekelőtt azt az elfogadhatatlan tényt kell megemlítenünk, hogy az úgynevezett fejlett Észak és az elmaradt Dél között húzódó szakadék nem csupán megmaradt, hanem egyenesen elmélyült. Ez a földrajzi megjelölés csupán jelzi a problémát, hiszen a gazdagság és az ínség között húzódó választóvonal, jól tudjuk mindnyájan, kettészeli mind a fejlődésben elmaradt, mind a fejlett társadalmakat. Amint léteznek esetenként a nyomort is elérő szociális egyenlőtlenségek a gazdag országokban, ugyanúgy a kevésbé fejlett országokban is nem ritkán tapasztalható az önzés és a gazdagság fitogtatása, amely az emberek lelkét zavarja és súlyosan sérti.

A világ egyes részein, főként a fejlett Északon rendelkezésre álló anyagi javakkal és szolgáltatásokkal szemben áll a déli részek elfogadhatatlan elmaradottsága. És pontosan ebben a földrajzi és politikai zónában él az emberiség nagyobbik része.

Ha a különböző területek – élelmiszerek termelése és elosztása, egészségügy és lakáshelyzet, ivóvízellátás, munkalehetőség, (főként a nők elhelyezkedését tekintve, amely nehezen különböztethető meg a szolgaság formáitól), várható élettartam – helyzetét és más gazdasági és szociális adatokat sokoldalúan mérlegeljük, olyan panoráma tárul elénk, amely egyáltalán nem felel meg a várakozásnak, akár önmagában vizsgáljuk, akár a fejlettebb népek adataihoz viszonyítjuk. Az a bizonyos „szakadék” szó önkéntelenül ötlük eszünkbe és fakad ajkunkon.

Talán nem is ez a megfelelő kifejezés a jelenlegi helyzetre, hiszen ez *statikus* állapotot mutat. De ez így nem helytálló. Hiszen a fejlett és a jólét felé haladó országok között ezekben az években olyan *különböző fejlődési ütem* figyelhető meg, amely egyre növeli és megsokszorozza a közöttük tátongó távolságot. Így az elmaradott, nevezetesen a legszegényebb országok menthetetlenül az egyre mélyebb elmaradottság állapotában maradnak.

Ehhez kapcsolódik még a *különböző népességcsoportok és rétegek közötti kulturális és értékrendi különbség*, amely nincs mindig összhangban a *gazdasági fejlődés* mindenkori fokával, de hozzájárul a további eltávolodáshoz. Ezek azok az elemek és megjelenési formák, amelyek a

társadalmi kérdést még bonyolultabbá teszik, mert így az egész világra kiterjedő egyetemes jelleggel ruházzák azt fel.

Ha tekintetbe vesszük a világ különböző térségei közti mélyülő szakadékot és belátjuk, hogy mindegyikük szükségképpen a maga útján halad és a saját törvényei szerint működik, akkor megértjük, miért szól az általános nyelvhasználat egy világ keretein belül *több világról*. Van első világ, második és harmadik világ, sőt néha még negyedik világot is emlegetnek.[31] Az ilyen kijelentések nem kívánják ugyan az összes országokat rangsorolni, mégis jellemzőek. Egy olyan általános véleményt tükröznek, amely veszélyeztetve látja *a világ egységét*, más szóval *az emberi nem egységét*. Ez a szóhasználat többé-kevésbé objektív jelentésén túl kétségtelenül *erkölcsi tartalmat* rejt, amellyel szemben az Egyház mint „szentsége, azaz jele és eszköze... az egész emberi nem egységének”, nem maradhat közömbös.[32]

Fejlődést gátló tényezők

15. A fentebb kifejtett helyzet nem volna teljes és csonkán maradna, ha nem fűznénk hozzá a fejlődést hátráltató „gazdasági és *társadalmi* mutatókat”, azokat az aggasztó negatív tényezőket, amelyek kulturális téren mutatkoznak. Ilyenek: az *írástudatlanság*, a magasabb képzés megszerzésének nehézségei vagy teljes hiánya, a *saját nemzet építésében* való részvétel lehetetlensége, a kizsákmányolás különböző fajtái vagy az *emberi személyek jogfosztása* gazdasági, szociális, politikai, sőt vallási téren, mindenféle hátrányos *megkülönböztetés* (főként gyűlöletes ez a bőr színe alapján). Ha ezekre a visszas állapotokra a fejlett északi területeken is panaszkodnak, kétségkívül gyakoribbak ezek a fejlődő országokban. Megoldásuk itt hosszabb időt igényel és nehezebb is.

Ki kell emelnünk, hogy a világ mai helyzetében más jogok korlátozása mellett akadályozzák a *saját gazdasági kezdeményezést* is. Pedig itt fontos jogról van szó, nemcsak az egyesek, hanem a közjő szempontjából is. A dolgok állása és a tapasztalat egyaránt igazolja, hogy a jogfosztás vagy a jog megnyirbálása, még ha az „egyenlőség” nevében történik is, valójában az állampolgárok *alkotó szellemét*, kreativitását, a személy aktivitását bénítja vagy akár le is rombolhatja. Ennek a törekvésnek az eredménye nem egyenlőség, hanem inkább „egy szintre hozás” a legalsó fokon. Az alkotó, egyéni kezdeményezés helyébe lép a passzivitás, a függőség és a bürokrácia túltengése, amely mint egyedülálló szerv „intézkedik” és „döntéseket hoz” a javokról és termelőeszközökről, noha ezeket nem is „birtokolja”, s mindent a teljes függőség állapotában tart. Ez a függőség hasonlít a proletariátus kiszolgáltatottságához a kapitalista rendszerben. Ez alakítja ki az emberekben a csalódottság és a reménytelenség érzését, ezért vonják ki magukat a nemzet életéből, sokan kénytelenek kivándorolni vagy belső emigrációba vonulnak.

A dolgok ilyen állapotának következménye kiterjedhet az egyes nemzetek jogaira. De általában az történik – és ez gyakoribb –, hogy egy nemzetet megfosztanak alanyi jogaitól, nemzeti méltóságától, amely megilleti azt gazdasági, politikai, szociális és bizonyos mértékben kulturális

vonatkozásban, mert egy állam társadalmában az életnek ezek a megnyilvánulásai kölcsönhatásban vannak.

A továbbiakban hangsúlyoznunk kell, hogy semmiféle szociális csoport, például politikai párt sem jogosult a vezetés monopóliumának magához ragadására, mert ez figyelmen kívül hagyja mind a közösség, mind a polgárok, a személyek alanyi mivoltát, amint minden totalitárius rendszerben történik. Ilyen helyzetben a nép és az egyén tárgyá fokozódik le, minden hivatalos kijelentés és szóbeli bizonykodás ellenére is.

Itt meg kell említenem, hogy a földkerekségen napjainkban még *sokféle formája létezik a szegénységnek*. Nem jár-e ki ez az elnevezés más javak hiánya és nélkülözése esetén is? Az emberi jogok (pl. a vallásszabadság, a társadalom alakításában való szabad részvétel, a társulási szabadság, az egyesületek alakítása, szakszervezetek létesítése gazdasági érdekek védelmében) hiánya vagy elnyomása nemde jobban elszegényítik az emberi személyt, mint az anyagiak hiánya? Nevezhető-e fejlődésnek emberi szinten ezeknek a jogoknak a korlátozása vagy megtagadása?

Ilyen értelemben a fejletlenség korunkban nem csupán gazdasági kérdés, hanem kiterjed a kulturális, politikai, egyszerűen az emberi területre is, ahogyan azt már húsz esztendővel ezelőtt hangsúlyozta a *Populorum progressio* enciklika. Ezért kell felvetnünk: a jelenlegi szomorú valóság legalább részben nem annak következménye-e, hogy a fejlődést túlságosan is gazdasági területre szűkítettük.

A helyzet romlásának okai

16. Világosan ki kell mondanunk, hogy az utóbbi húsz esztendő alatt dicséretes erőfeszítéseket lehetett tapasztalni az iparosodott országok és a fejlődésben elmaradt népek valamint a nemzetközi szervezetek részéről, hogy a nehéz helyzetből kiutat vagy legalább egyes tünetekre gyógymódot találjanak. De mindezek ellenére az általános helyzet *jelentékenyen rosszabbodott*.

A dolgok rosszabbodása különböző okokra és indítékokra vezethető vissza. Rá kell mutatnunk maguknak a fejlődő országoknak kétségtelenül súlyos mulasztására és különösen azoknak a személyeknek a felelősségére, akik ott a gazdasági és politikai hatalmat gyakorolják. Ez nem menti az ipari országok felelősségét, amelyek gyakran nem vagy nem megfelelő mértékben nyújtottak segítséget azoknak, akik ki vannak zárva a jólétben élők világából, amelyhez maguk tartoznak.

Minden esetben meg kell bélyegezni az olyan gazdasági, pénzügyi és társadalmi *mechanizmust*, amely, bár emberi akarat irányítja, mégis automatikusan úgy működik, hogy egyesek gazdagságát növeli, míg mások szegénységét fokozza. Ezek a mechanizmusok, amelyeket közvetlenül vagy áttételesen a fejlett országok irányítanak, sajátos hatásmódjukkal azok érdekét szolgálják, akik rendelkeznek velük, miközben elnyomják vagy adott irányba terelik a kevésbé fejlett országok gazdasági életét. Szükséges volna ezeket a mechanizmusokat etikai és erkölcsi szempontból

felülvizsgálni.

A *Populorum progressio* enciklika már előre látta, hogy ilyen rendszerrel a gazdagok gazdagabbá, a szegények szegényebbé fognak válni.[33] Ennek az előrelátásnak igazolása a negyedik világ megjelenése.

A „világok” összefüggének; a lakáshiány

17. Bármennyire megosztottnak mutatkozik is a világ társadalma – amint ez az első, második, harmadik és negyedik világ kifejezésekből is kitűnik –, ezek a világok mégis *kölcsönös és szoros függésben* vannak egymással, és ha kikapcsoljuk az erkölcsi követelményeket, akkor ez a leggyengébbeket *veszélyes helyzetbe* sodorja. A kölcsönös függések – belső dinamikájuknál fogva – és a fonákjukra fordult mechanizmusok nyomása alatt, melyeket el kell ítélnünk, még a gazdag országokban is *negatív hatást váltanak ki*. Ezekben az országokban, ha kisebb méretekben is, de megtalálhatók a fejletlenség sajátos formái. Ezért mindenki számára nyilvánvaló, hogy vagy kiterjed a fejlődés a világ minden részére, vagy visszaesés következik be azokon a területeken is, ahol eddig folyamatos volt a fejlődés. Vagy részt vesz benne a világ minden nemzete, vagy valójában nem igazi fejlődésről van szó.

Az elmaradottság *tipikus ismérvei* közül, amelyek növekvő mértékben érintik a fejlődő népeket is, különösen kettő érzékelteti a helyzet nyomorúságát. Először is a *lakáshiány*. A mostani esztendőt a Hajléktalanok Nemzetközi Évének nyilvánította az Egyesült Nemzetek Szervezete, hogy a méltó hajlékot nélkülözők és hajléktalanok sok milliónyi tömegére terelje a figyelmet, felrázza lelkiismeretünket ennek a nehéz problémának a megoldására, hiszen ennek az egyéni, a családi és a közösségi életre oly sok negatív kihatása van.[34]

Mindenhol van lakáshiány: ez főként a városok növekedésének, benépesülésének és túltelítettségének következménye.[35] Még a legfejlettebb népek is olyan egyének és családok szomorú látványát tárják elénk, kiknek legfőbb gondjuk a túlélés, és nincs *lakásuk*, vagy olyan nyomorúságos szálláson kell élniük, amely nem nevezhető lakásnak.

A lakásínséget, amely már önmagában is súlyos problémát jelent, úgy kell tekinteni, mint egy sor gazdasági, szociális kulturális, vagy egyszerűen emberi elégtelenség *jelét és foglalatát*. Látva ennek a helyzetnek az általános elterjedését, könnyen meggyőződhetünk arról, milyen távol állunk még a népek igazi fejlődésétől.

A munkanélküliség

18. Problémáink *másik jellemzője* a szinte minden népet érintő *munkanélküliség és a csökkentett foglalkoztatottság*.

Mindenki érezheti, mennyire időszerű és *egyre súlyosabb* ez a jelenség az iparosodott országokban.[36] A fejlődő országokban a nagy népszaporulat és nyomában a fiatalok tömege

miatt a helyzet szinte riasztó. A gazdaságilag fejlett országokban egyre *fogy a munkahelykínálat*, és így a foglalkoztatás lehetőségei növekedés helyett egyre apadnak.

Ez a jelenség, mind az egyének mind a társadalom számára káros következményeivel együtt – ti. hogy leértékelődik, sőt elvész a személy önbecsülése, amellyel a férfi és a nő önmagának tartozik –, komolyan megkérdőjelezi az elmúlt húsz esztendőben követett fejlődési utat. Itt igen hasznos a *Laborem exercens* enciklika megállapításainak átgondolása: „Ki kell emelnünk, hogy a *fejlődésnek* döntő eleme és *legjobb próbaköve* az igazságosság és a béke szelleme, ahogyan azt az Egyház hirdeti és kéri minden ember és minden nép Atyjától, mert Ő állandóan *értékeli az emberi munkát*, akár annak objektív célja szempontjából, akár a munkát végző alanyt tekintve, aki maga az ember.” Ezzel szemben „fájdalmasan érint minket egy elkerülhetetlen és *megrázó tény*”, mégpedig az, hogy „munkanélküliek és alulfoglalkoztatottak tömege létezik, ami kétségtelen bizonyítéka: valami nincs rendben egyes politikai közösségek belső rendjében, és kontinentális és globális szinten nem működik valami egészségesen a munka szervezésének területén és a foglalkoztatottságban, főként a döntő és szociális szempontból fontos pontokon.”[37]

A fentebb és a most említett jelenség *általános* jellege és *növekvő tendenciája* miatt igen tanulságos negatív jelzője a népek ama fejlődési állapotának és minőségének, amely előtt most állunk.

Az eladósodás

19. Az utóbbi évekre vonatkozó másik tipikus jelenség, amely ha nem is található meg mindenütt, de amely kétségtelenül jellemző a fejlett és fejletlen országok *kölcsönös kapcsolatában, a nemzetközi eladósodás problémája*, amivel a *Justitia et Pax* pápai bizottság ebben az évben külön dokumentumban foglalkozott.[38]

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a szoros kapcsolatot, amely az eladósodás problémája – ennek növekvő súlyát a *Populorum progressio* kezdetű enciklika már előrejelezte – és a népek fejlődésének kérdése között fennáll.[39]

A fejlődő országokat az a remény készítette a följánlott tőke elfogadására, hogy azt főként a fejlődést szolgáló beruházásokba fektethetik. Ezért a tőke rendelkezésre bocsátása a fejlődés elősegítésének tekinthető, amely jogos és kívánatos, még akkor is, hogy olykor oktalanul, talán elhamarkodottan történt.

Amióta azonban az adós országokban valamint a nemzetközi pénzpiacon megváltozott a helyzet, a fejlődés előmozdítására szánt eszköz *ellentétes hatású mechanizmussá* változott. Az adós országok fizetési kötelezettségük teljesítése végett ugyanis olyan összegeket kénytelenek az adósság törlesztése címén exportálni, amelyekre nélkülözhetetlen szükségük volna az életszínvonal növeléséhez vagy megőrzéséhez; emiatt újabb hiteleket sem kaphatnak, pedig szükségük volna rá.

E folyamat eredményeként az a gazdasági eszköz, amely a népek fejlődését volt hivatva szolgálni, *fékező erővé* változott, amely még *súlyosabb elmaradáshoz* vezetett.

E megállapításoknak oda kell hatniuk – ahogyan a *Justitia et Pax* pápai bizottság közelmúltban megjelent dokumentuma^[40] mondja –, hogy elgondolkodjunk a népek kölcsönös függésének erkölcsi jellegén, és hogy a mostani megfontolásainkban foglalt elveknek megfelelően újra gondoljuk a fejlődést előmozdító közös segítségnyújtás erkölcsi elvekre épülő következményeit és feltételeit.

A keleti és nyugati blokk szembenállása

20. Ha most annak okait keressük, hogy a népek fejlődésének folyamata miért alakult a *Populorum progressio* enciklikában foglaltakkal ellentétben – ez az enciklika ugyanis annyi reményt ébresztett –, akkor figyelmünket elsősorban a mostani politikai helyzetre kell fordítanunk.

Kétségtelenül nagyon összetett tényezők tömegével állunk szemben, ezért lehetetlen teljes elemzést adnunk. Feltétlenül szólnunk kell arról a sajátos politikai helyzetről, amely meghatározta a második világháborút követő történelmi korszakot és jelentősen befolyásolta a népek fejlődésének menetét.

Valójában *két szövetségféléről* szólnunk, amelyek szemben állnak egymással, és a szokásos nyelvhasználat keleti és nyugati világnak nevezi őket. Ez az elnevezés nem csupán politikai, hanem ahogyan mondani szokás: *geopolitikai* jellegű. Mert mindkét blokk arra törekszik, hogy különböző kapcsolatokkal maga mellé sorakoztassa a körülötte lévő országokat, és szövetségbe tömörítse őket.

Ez az ellentét mindenekelőtt *politikai* természetű, mert mindegyik szövetség saját természete szerint alakítja társadalmi szervezetét, a hatalom gyakorlásának módját, és élesen elutasítja a vele szemben állót. A politikai ellentét oka sokkal mélyebben keresendő, filozófiai eltérésekből ered.

Nyugaton fennáll egy rendszer, amely a *liberális kapitalizmus* hagyományos elveit követi, amint az a múlt században az iparosodással kifejlődött. Keleten ezzel szemben olyan rendszer él, amely a *marxista kollektivismusból* nőtt ki, ez pedig a munkásosztály adott helyzetéből ered egy sajátos történelemértelmezés hatására és annak fényében. Mindkét rendszernek más és más felfogása van az emberről, annak szabadságáról és társadalmi szerepéről, gazdasági síkon a munkaszervezésnek és a tulajdonstruktúráknak ellentétes formáit képviselik, különösen a termelőeszközökre vonatkozóan.

Elkerülhetetlen volt, hogy ez a *filozófiai ellentét* a két vetélkedő rendszer és a két hatalmi központ között – sajátos propagandájával és az emberek sulykolásával – ne vezessen katonai szembenállásra; így alakult ki két fegyveres hatalmi blokk, amelynek mindegyike bizalmatlanul fél a másik hegemoniájától.

A nemzetközi kapcsolatokra is elkerülhetetlenül kihatott a blokkok logikája és az érdekszférák ütközése. A két blokk között a II. világháború végén támadt feszültség rányomta bélyegét a következő esztendőre, hol „hidegháború”, hol „támogatott háború” formájában, kihasználva a helyi háborúkat, avagy *nyílt és totális háborúval* fenyegetve és nyugtalanítva a szíveket.

Noha úgy tűnik, hogy ez a veszély eltávolodott, bár nem számolták föl véglegesen, és ha el is jutottak egyes atomfegyver-fajták megsemmisítéséhez, mégis megmaradt a tömbök léte és ellentéte, amely reális és nyugtalanító valóságával meghatározója a világhelyzetnek.

Kelet és Nyugat között a különbség felfogásbeli

21. Ez nagyon kártékonyan hat főleg a fejlődésben lévő országok viszonyaira és nemzetközi kapcsolataira. A *Kelet és Nyugat közötti feszültség* tulajdonképpen nem a fejlődés különböző *fokaiból* adódik, hanem az emberek és a népek fejlődésének két különböző *felfogásában* rejlik. Ez mindkettőnél tökéletlen, és mélyreható korrekcióra szorul. Ez az ellentét érezteti hatását más országokban is, szélesíti azt a szakadékot, amely gazdasági téren *Észak és Dél* között van és a fejlett és kevésbé fejlett országok közötti távolságból adódik.

Az Egyház szociális tanítása ezért illeti kritikával és utasítja el a liberális kapitalizmust és a kollektivistá marxizmust. Mert a haladás szempontjából szinte magától vetődik fel a kérdés: milyen módon és milyen mértékben hajlandó a két eltérő ideológián alapuló rendszer olyan változásokra és alkalmazkodásra, amely lehetővé tenné az igazi és átfogó fejlődést a mai társadalomban az emberek és népek számára. Mert ilyen változás és alkalmazkodás sürgős és elengedhetetlen az átfogó fejlődéshez.

Azok az országok, amelyek mostanában nyerték el függetlenségüket, rászorulnak a gazdagabb és fejlettebb országok segítségére, önzetlen és hatékony támogatásukra, hogy elérjék saját kulturális és politikai identitásukat. Ugyanakkor ideológiai konfliktusokba keveredve meggyengülnek, viszálykodnak és így kikerülhetetlen közöttük a meghasonlás, amely gyakran polgárháborúhoz vezet. Ennek az is oka volt, hogy a beruházásra kapott összegeket és segélyeket nem rendeltetésüknek megfelelően használták fel, hanem teljesen értelmetlen ellentétek szítására fordították azokat, így kárára váltak annak az országnak, amelynek javát kellett volna szolgálniok. Egyre többen ébredtek annak a veszélynek tudatára, hogy ők voltaképpen a neokolonializmus áldozatai, és próbálják ezt elkerülni. Ez a felismerés, ha sok nehézség, ingadozás és ellentmondás árán is, létrehozta az el nem kötelezett országok mozgalmát. Ez pozitív törekvéseinek megfelelően hatékonyan igyekezett támogatni minden nép jogát saját identitásához, függetlenségéhez és biztonságához, valamint az egyenlőség és a szolidaritás elve alapján a minden embert megillető javak használati jogát.

Hatalmi törekvések mindkét blokkban

22. Mindezeket mérlegelve könnyebben sikerül tiszta képet alkotnunk az utolsó húsz esztendőről, és jobban megértjük, hogy az északi féltekét megosztó Kelet és Nyugat közötti ellentét nem

elhanyagolható oka a Dél elmaradásának és tehetetlenségének.

Ahelyett, hogy saját útjukat keresve önálló nemzetekké válnának, amelyben mindenki számára biztosíthatnák a jogos javakat és szolgáltatásokat, ezek az érintett országok a fejlődés útján egy hatalmas gépezet alkatrészeivé válnak. Ez gyakran a térségben működő *tömegkommunikációs* eszközök útján történik, melyeket többnyire a világ északi felének központjaiból irányítanak, így nem szolgálják megfelelő módon ezeknek az országoknak a jogos igényeit és problémáit, nincsenek tekintettel azoknak kulturális arculatára, gyakran torz képet erőszakolnak rájuk az életről, az emberről, és így nem felelnek meg a valódi fejlődés követelményeinek.

A maga módján mindkét blokk közkeletű szóval *imperializmusra* vagy neokolonializmusra *törekszik*. Ez csábító kísértés, amelybe nemritkán esik az ember, ahogyan a közelmúlt történelme tanúsítja.

A háborútól való félelem és a saját biztonság mértéken felüli garantálásának igénye miatt kialakult természetellenes állapot az akadálya annak, hogy az emberek azonosan és hatékony módon egyesítsék törekvéseiket a közjó szolgálatában. Ennek elsősorban a békeszerető népek látják kárát, melyek a minden embernek szánt javakhoz sem jutnak hozzá.

Így tekintve, a világ jelenlegi megosztottsága a *legfőbb akadálya* annak, hogy a fejlődésnek indulj vagy még kevésbé fejlett országok változtassanak a fejlődést gátló vagy hátráltató körülményeken. A népek természetesen nem mindig törődnek bele sorsukba.

Úgy tűnik, hogy maguk a gazdasági nehézségek, melyeket súlyosbítanak a fegyverkezési kiadások valamint a bürokrácia és a hatékonyság hiánya, kedveznek annak a folyamatnak, amely enyhítheti a feszültségeket, megkönnyítheti a termékeny párbeszéd megkezdését és a valódi együttműködést a béke érdekében.

Változtatni kell a helyzetet

23. A *Populorum progressio* enciklikának az a megállapítása, amely szerint a rendelkezésre álló eszközöket és beruházásokat, amelyeket a *fegyverkezésre* irányoztak elő, a nélkülözö néesség nyomorának enyhítésére kellene felhasználni,^[41] még sürgetőbbé teszi a két blokk szembenállásának felszámolását.

Ezek az eszközök manapság gyakorlatilag azt a célt szolgálják, hogy az egyik tömb a másikkal szemben előnyhöz jutva, szavatolhassa saját biztonságát. A cselekvési normáknak ez a torzulása, amely eredendő hiba, a történelmileg, gazdaságilag és politikailag vezetésre hivatott nemzeteknek megnehezíti ama kötelességük teljesítését, hogy szolidárisak legyenek a fejlődésre törekvő népekkel.

Helyénvaló rámutatni arra – és ez nem tűnik túlzásnak –, hogy a nemzetek közötti vezető szerepet csak a közjó előmozdítására irányuló átfogó és nagyvonalú hozzájárulás teheti jogossá.

Ha egy nemzet – többé-kevésbé tudatosan – elzárkózna és visszautasítaná a fölényből a népek közösségében reá háruló felelősséget, súlyosan megsértené *erkölcsi kötelességét*. Ezt könnyű érzékelni abban a történelmi helyzetben, amelyben a hívő ember többé-kevésbé fölismeri az isteni gondviselés szándékát, mely a nemzetek által is megvalósítja terveit, és megghiúsítja a „ nemzetek terveit” (vö. Zsolt 33, 10).

Ha a Nyugat egyre inkább kényelmes elzárkózottságába vonul, a Kelet pedig bizonyos okok miatt nem veszi tudomásul a saját kötelezettségét, hogy a népeket a nyomorból kiségitse, akkor nem csupán az emberiség jogos elvárását árulják el, amely előre nem látható következményekkel járhat, hanem erkölcsi kötelezettségüket is megsértik.

A fegyverkereskedelem, a terrorizmus

24. Ha már a fegyvergyártás is súlyos visszaélés a mai világban az emberek valódi szükségleteivel szemben, mert elvonja előlük a szükséges eszközöket, nem kevésbé súlyos visszaélés az *e fegyverekkel való kereskedés sem*.

Sőt, *ami az ilyen kereskedelmet illeti, az erkölcsi megítélése még szigorúbb*. Nyilvánvaló, hogy itt korlátlan kereskedelemre gondolunk, amely még a szembenálló tömbök határait is átlépi. Ez a kereskedelem a kelet-nyugati válaszfalat, sőt az Észak-Dél választóvonalat is áttöri, és ami még súlyosabb, a föld déli zónáiba is behatol. Így egy különös jelenséggel szembesülünk: miközben a gazdasági segítségek és a fejlesztési tervek leküzdhetetlen ideológiai akadályokba, továbbá adó- és kereskedelmi törvényekbe ütköznek, szinte *akadálytalanul áramlanak a bárhonnán származó fegyverek a világ bármely részébe*. Ki ne tudná – ahogyan azt a *Justitia et Pax* Pápai Bizottságnak a nemzetközi eladósodásról nemrég megjelent dokumentuma megállapította[42] –, hogy azokat az összegeket, amelyeket a fejlett világ kölcsönként ad, a fejletlen világban nemegyszer fegyverek beszerzésére fordítják.

Ha mindezekhez hozzávesszük még a mérhetetlenül megnőtt atomfegyver-készletből származó, mindenki által ismert *félelmetes veszélyt*, logikus következménynek látszik: ahelyett, hogy *valódi fejlődésről* gondoskodnánk, amelyben mindenki emberibb életet élhetne – ahogyan ezt a *Populorum progressio* enciklika remélte[43] –, a mai világ, beleértve a gazdaságot is, az egyre közeledő *pusztulás* képét mutatja.

Ennek a helyzetnek a következménye egy olyan csapás, mely egyensúlyhiánnyal és konfliktusokkal küzdő világunkat jellemzi: *a menekültek millióiról* van szó, akiket háborúk, természeti katasztrófák, üldözések és mindenféle diszkriminációk megfosztottak otthonuktól, munkájuktól, családjuktól, és hazájuktól. Ezeknek az embereknek a tragédiája tükröződik férfiak, asszonyok és gyermekek éhségtől elgyötört arcán, mert ők ebben a megosztott és barátságtalanná vált világban már nem tudnak otthonot találni, és siralmas helyzetbe kerültek.

Nem mehetünk el szó nélkül korunk egy másik gyötrelme, *a terrorizmus* mellett sem. Ez a következőt jelenti: megfontolt szándékkal embereket megölni, értékeket elpusztítani, a lelkekben a

félelmet és a bizonytalanságot kelteni, gyakran túszedéssel egybekötve. Sohasem lehet ezeket a cselekedeteket tudomásul venni, akkor sem, ha ennek az embertelen gyakorlatnak az ideológiát vagy egy jobb társadalom felépítésének szándékát teszik a mozgatójává. Még kevésbé igazolhatók az olyan döntések és cselekmények, melyek során igazi vérfürdőkre vagy olyan ártatlan emberek elrablására kerül sor, akiknek semmi közük a konfliktusokhoz; így akarva felkelteni az érdeklődést saját ügyük iránt; vagy ami még rosszabb, bár ez is megtörténik, pusztán a gyilkolás kedvéért ölnek. Ennyi borzalom és szenvedés láttán még mindig érvényesek néhány évvel ezelőtt mondott szavaim, amelyeket most szeretnék megismételni: „A keresztény tanítás tiltja... mások gyűlöletét, védtelenek meggyilkolását és a terrorizmus bármely módszerének alkalmazását.”[44]

A népesség növekedése

25. Itt emlékeztetnünk kell még a *népességnövekedés problémájára* és arra, hogyan közelítsünk hozzá VI. Pál enciklikájá[45] szerint; erről magam is szoltam részletesen a *Familiaris consortio* kezdetű apostoli buzdításomban.[46]

Tagadhatatlan, hogy főként Földünk déli részén olyan *demográfiai helyzet* alakult ki, amely hátráltatja a fejlődést. De méltán hozzá kell fűzni, hogy az északi féltekén ellentétes előjellel van jelen ez a demográfiai kérdés és irányzat: gondot okoz a *születések számának csökkenése*, ennek eredményeként a népesség elöregedése, amely már nem alkalmas biológiai megújulásra. Ez a jelenség önmagában is akadályozza a fejlődést. Amint felületes dolog azt állítani, hogy a nehézségek csak a népesség növekedéséből erednek, úgy az sem bizonyítható, hogy *minden népességnövekedés* összeegyeztethetetlen a rendezett fejlődéssel.

Másrészt riasztónak tűnik sok országban a kormányok kezdeményezése és propagandája a *szervezett születésszabályozás* érdekében. Ezzel nemcsak kulturális és vallási örökségünket veszik semmibe, hanem a valódi fejlődés természetét is. Gyakran előfordul, hogy ezek a törekvések bizonyos nyomás alatt jelentkeznek, külföldi tőke finanszírozásával, gazdasági és pénzügyi segítség és támogatás nyújtásával. Minden esetben az érintett személyek, férfiak és nők döntési szabadságának kijáró *tisztelet teljes hiányáról* van szó, akik nemritkán elviselhetetlen gazdasági kényszernek vannak kitéve, hogy alávegyék magukat az elnyomás eme új formájának. Főként a legszegényebb népek szenvednek ettől a visszaéléstől, és nem indokolatlan a gyanú, hogy ez a fajüldözés új formája, amely olykor a fajirtás jellegét ölti.

Ez az eljárás, amelyet a leghatározottabban el kell ítélnünk, az emberi fejlődés szolgálatának téves és *elkorcsosult* értelmezéséből fakad.

A világ pozitív vonásai: az emberi méltóság és az összetartozás tudata

26. A mai világ fejlődésének reális helyzetéről felvázolt, főként *negatív vonásokat* mutató kép nem volna teljes, ha egyúttal nem mutatnók meg a *pozitív sajátosságokat* is.

Az első pozitív jel nagyon sok férfinél és nőnél fellelhető, ez pedig a saját és minden ember méltóságának világos felismerése. Ez kitűnik az emberi jogok betartása feletti fokozódó örökösödésből, és megsértésük azonnali határozott elutasításából. Ezt bizonyítja a társadalmi egyesületek nagy száma, melyek az utóbbi időben keletkeztek – közülük néhánynak az egész világra kiterjedő jelentősége van –, és csaknem valamennyi nagy gonddal és dicséretes tárgyilagossággal figyeli, hogyan érvényesül ez a jelentős követelmény nemzetközi síkon.

Ezen a területen el kell ismernünk az Egyesült Nemzetek Szervezete nagyjából negyven esztendeje megfogalmazott emberjogi nyilatkozatának hatását. Ennek ma is megvan az érvénye és a nemzetközi közvélemény egyre jobban elfogadja és érvényre juttatja. Ugyanezt elmondhatjuk az emberi jogok szempontjából az Egyesült Nemzetek vagy más nemzetközi szervezetek egyéb jogi eszközeiről is.^[47]

Az a tudat, amelyről szólunk, nemcsak az *egyes személyekre* vonatkozik, hanem *népekre és nemzetekre* is, amelyek sajátos emberi és kulturális egységet alkotva féltékenyen vigyáznak arra, hogy ezt az örökséget megőrizzék, ápolják és továbbfejlesszék.

Ezzel egyidejűleg a mindenféle konfliktusoktól szabdalt, zavaros világban egyre jobban terjed a mély, *kölcsönös függés* felismerése. Az emberek jobban tudatában vannak ma *közös sorsuknak*, mint valaha, és hogy ezt együtt kell alakítaniok, ha el akarják hárítani a mindnyájukat fenyegető katasztrófát. A mai világra jellemző gond és félelem belső élményéből, valamint a menekülést kínáló eszközöktől – mint például a *kábítószer*ek – lassanként ébredezik az a belátás, hogy a jó, amelyre mindannyian vágyódunk, és a boldogság, amire valamennyien törekszünk, nem érhető el, *csak valamennyiünk erőfeszítése és elkötelezettsége révén*, ha saját önzésünket félretesszük.

Itt illeszkedik be, mintegy *az élet iránti tisztelet* jeleként – minden pusztító kísértés ellenére (az abortusztól az eutanáziáig) – *a békére való* következetes *törekvés* gondja. Ez a gond oszthatatlan; *vagy mindenkié, vagy senkié*. Arról a békéről szólunk, amely egyre jobban figyelembe veszi a szigorú igazságosságot, következésképpen követeli a valódi haladás gyümölcseinek helyes szétosztását.^[48]

Korunk *pozitív vonásai* közé kell sorolnunk a rendelkezésünkre álló nyersanyagok korlátozott voltának tudatát, továbbá a természet *épségének és ritmusának* megbecsülését, és a fejlődés tervezésénél ügyelnünk kell arra, hogy ezt ne áldozzuk fel bizonyos demagóg jelszavaknak. Ezt manapság *környezetről való gondoskodásnak* nevezzük.

Illendő elismerni a közélet intézőinek, a politikusoknak, a gazdasági élet szakembereinek, a szakszervezeti vezetőknek, nemkülönben a tudományos és nemzetközi élet személyiségeinek erőfeszítését, akik – gyakran vallásos hittől indítatva – nem csekély személyes áldozatot vállalva, nagylelkűen iparkodnak orvosolni a világ bajait, és mindent eszközt felhasználnak, hogy minél több férfi és nő élvezhesse a béke áldásait és élhessen olyan életet, amely méltó erre a névre.

Ilyen módon több fejlődő országnak sikerült – nem kevés nehézség leküzdése árán – *élelmezés*

dolgában önellátónak válnia és az iparosodás olyan fokára jutnia, amely lehetővé tette a méltó túlélést és a munkaképes lakosság számára a munkahely biztosítását.

Ezért a mai világban *nem szabad mindent elítélnünk*, már azért sem, mert a Mennyei Atya gondviselése szeretettel figyel napi gondjainkra (vö. Mt 6,25-32; 10,23-31; Lk 12,6-7;22-30); hiszen a másodsorban felsorolt dolgok új erkölcsi elkötelezettségről tanúskodnak, főként az emberiség nagy kérdéseiben, amilyen a haladás és a béke.

Ez a tény arra ösztönöz, hogy figyelmemet a népek fejlődésének *valódi természetére* fordítsam, összhangban azzal az enciklikával, amelynek jubileumát ünnepeljük és tanítását méltatjuk.

IV. Az igazi emberi fejlődés

A fejlődés téves fogalma: naiv optimizmus

27. Ha az enciklika alapján vizsgáljuk a mai világ alakulását, akkor elsősorban az tűnik fel, hogy szerinte a fejlődés *nem egyenes vonalú, szinte automatikus és végtelen* folyamat, amely az emberiséget – bizonyos feltételek mellett – egyfajta határtalan tökéletesség felé vinné.[49]

A haladás fogalmának az az értelmezése, amely inkább a felvilágosodás filozófiájához kötődik, nem pedig a gazdasági-társadalmi tartalmú fejlődéshez,[50] napjainkban nyilvánvalóan kérdésessé vált, különösen a két világháború tragikus tapasztalatai után, egész népek előre kitervelt és részben végrehajtott megsemmisítése és a fenyegető atomveszély láttán. Az *együgyű optimizmus* helyébe lépett – nem ok nélkül – az egész emberiség végső sorsáért való aggodás.

A létezés és birtoklás szembekerülése

28. De válságba került egyúttal magának a fejlődésnek „gazdasági” vagy „gazdasági jellegű” felfogása is. Ma már világosabban látjuk, hogy a javak és szolgáltatások *puszta felhalmozása*, még ha sok tekintetben az ember hasznára van is, nem elegendő az emberi boldogulás megteremtéséhez. Következőleg a rendelkezésre álló sokféle *valódi vívmány*, amelyet a legújabb időben a tudomány és technika létrehozott, hozzávéve az informatikát is, nem ragadja ki az embert minden szolgaságból. Ellenkezőleg: az utóbbi évek tapasztalata mutatja, hogy a javak és lehetőségek halmaza, amely az emberiség rendelkezésére áll, könnyen az emberiség ellen fordul és egyre nagyobb elnyomáshoz vezet, ha hiányzik az erkölcsi irányulás és az emberiség igazi java iránti készség.

Nagyon tanulságos a legújabb idők egy *sajnálatos* felismerése: az elmaradottak túrhetetlen nyomorúsága mellett megtalálható a *túlfejlettségnek* az a foka, amely már elfogadhatatlan, mert miként az első, ez is ellentétes az igazi jóléttel és boldogulással. Ez a *túlfejlettség*, amelyben mindenféle anyagi javak túláradóan állnak egyes társadalmi rétegek rendelkezésére, könnyen a „birtoklás” rabszolgájává és közvetlen élvezőjévé teszi az embert, akinek nincs más perspektívája, mint a gyarapodás vagy a birtokolt dolgok állandó cseréje a fejlettebbekre. Ez az úgynevezett

„fogyasztói társadalom”, amely pocskol és termeli a hulladékot. Azt a tárgyat, amelyet birtokolnak, mindig újra és tökéletesebbre cserélik, nem törődve azzal, hogy az még használható vagy a szegényebbeknek javára szolgálhatna.

Valamennyien kézzelfoghatóan tapasztaljuk a fogyasztásnak való vak alávetettség kihatásait: elsősorban a kirívó materializmus egy formáját és egyfajta *mélységes elégedetlenséget*, mert ha az ember a reklámok özöne és az új termékek állandó, csalogató kínálata ellen nincs felvértezve, többet szeretne birtokolni, mint amennyije már van, miközben a nemesebb vágyak kielégítetlenek maradnak, vagy talán már el is fojtódtak.

VI. Pál enciklikája rámutatott a „birtoklás” és „létezés”^[51] közötti, ma oly sokszor emlegetett különbségre, amelyet a II. Vatikáni Zsinat már előtte találó szavakkal megfogalmazott.^[52] A dolgok és javak „birtoklása” önmagától nem tökéletesíti az emberi személyt, hacsak nem gazdagítja és érleli személyes létét, vagy más szóval: nem segíti emberi hivatásának kiteljesedésében.

Természetesen a „létezés” és a „birtoklás” közötti különbség, valamint a dolgok felhalmozásának és kicserélésnek veszélye a létezés értékét tekintve nem feltétlenül vezet *összeütközésre*. Korunk egyik legnagyobb igazságtalansága a földtekén abban áll, hogy csak kevesen birtokolnak sokat, és *sokan* szinte semmit. Ez a javak és szolgáltatások rossz elosztásának igazságtalansága, hiszen eredetileg ezek mindenki számára adattak.

Így adódik a következő kép: vannak – a kevesek, kik sokat birtokolnak –, akik nem képesek valamivé „lenni”, mert az értékek rendjének felcserélése révén a birtoklás akadályozza őket ebben; és vannak azok – a sokak, kiknek kevés jutott vagy semmijük sincs –, akik az elemi javak hiányában nem tudnak megfelelni alapvető emberi hivatásuknak.

A baj nem a „birtoklásban” mint olyanban van, hanem a *birtoklás módjában*, amely nincs tekintettel a birtokolt javak *minőségére és értékrendjére*: ez a minőség és rangsor abból ered, hogy a javak és azok használata alá vannak rendelve az ember létének és valódi hivatásának.

Ezzel igazolást nyert, hogy a *fejlődés*, noha *szükségszerűen gazdasági dimenziója is van*, mert a Föld lakói lehető legnagyobb részének az élethez való szükségletét van hivatva biztosítani, mégsem merülhet ki ebben az egy dimenzióban. az ilyen értelemben vett fejlődés azoknak lenne ártalmára, akiken segíteni kívánna.

Az átfogó és emberibb fejlődés ismérveit – a gazdasági vonatkozások tagadása nélkül –, amelyek képesek férfiakat és nőket igazi hivatásuk magaslatára juttatni, VI. Pál már leírta.^[53]

Az emberi lét transzcendenciája

29. Egy nem csupán gazdasági jellegű fejlődés az ember adottságaihoz és hivatásához igazodik és annak teljes egzisztenciájára irányul, mégpedig belső mértéke szerint. Kétségtelenül szükség

van a teremtett javakra és az ipar termékeire, amelyek a tudományos és technikai haladással folyamatosan fejlődnek. És miközben az új anyagi javakkal mindig új igényeket elégítenek ki, egyúttal új horizontok is nyílnak. A fogyasztási visszaéléseknek és a mesterséges igényeknek sohasem szabad veszélyeztetniük és hátráltatniuk az új javak és segélyforrások nagybecsülését és használatát, hiszen ezekben sokkal inkább Isten adományát és az ember hivatásának választát kell látnunk, amint az Krisztusban megvalósult.

Hogy felismerjük a valódi fejlődést, nem szabad az említett „belső *mértéket*” szem elől téveszteni: ez az *ember különleges természetében rejlik*, ki Isten képére és hasonlatosságára lett teremtve (vö. Ter 2, 26), testi és szellemi természetével, amelyet a Genézis másik elbeszélése szimbolizál (2,7): földből formálta Isten az ember testét, és az *élet lelkét ő lehelte bele*.

Ezért az ember bizonyos módon hasonlít a többi teremtményhez: meghívást kapott azok használatára, a velük való törődésre, és – a Genézis elbeszélése szerint (2, 15) – a kertben nyert elhelyezést, hogy azt művelje, őrizze; Isten minden teremtménye fölé rendelte őt (vö. Ter 1,25-26). Ugyanakkor az ember Isten akaratának volt alárendelve, aki a dolgok használatában és uralmában határt szabott (uo. 2,16-17), ugyanígy megígérte neki a halhatatlanságot (uo. 2,9; Bölcs 2,23). Az ember tehát mint Isten képmása bizonyos hasonlóságba került vele.

E tanítás alapján a fejlődés nem szorítkozhat a teremtett dolgok és az emberi szorgalom termékeinek használatára, uralmára és *minden kötöttség nélküli* birtoklására, hanem a birtoklásnak, a hatalomnak és a fogyasztásnak az ember istenképmás jellege és halhatatlanságra szóló hivatása *alá rendelésére*. Ez az emberi *létforma transzcendens valósága*, amelyben kezdettől fogva egyformán részesült a férfi és a nő (vö. Ter 1,27), ezért alapvetően társadalmi jellegű.

A fejlődés mibenléte

30. A Szentírás szerint tehát a fejlődés fogalma nem pusztán „evilági” vagy „profán”, hanem – *modernül kifejezve* – úgy jelenik meg, noha társadalmi-gazdasági súlyponttal, mint az ember hivatásának egyik lényeges dimenziója.

Az ember nem mozdulatlan, nem is statikus lénynek teremtett. A kinyilatkoztatás könyveinek leírása szerint *teremtmény és képmás*, amelyet belső valóságában meghatároz az *eredete és istenhasonlósága*. Mindez az emberi létbe, férfiba és nőbe egyaránt egy alapvető feladat *követelményének csíráját* rejt, amelyet teljesítenie kell, akár egyedül, akár párban. A feladatot, hogy „uralkodjék a teremtményeken”, hogy „művelje a kertet”, az isteni törvény keretei között kell teljesítenie, „képmás” voltánál fogva, amely nyilván az uralkodói hatalom alapja, amelyet azért kapott, hogy tökéletesedjék (vö. Bölcs 9,2-3).

Ha az ember Istennel szemben engedetlen és nem ismeri el hatalmát, akkor föllázad ellene a természet, és nem ismeri el többé „urának”, mert az istenhasonlóság elhomályosult benne. Noha a teremtett dolgok birtoklása és használata a felszólítás alapján érvényben marad, mégis, a bűn

után használatuk fájdalmas és verejtékes lesz (vö. Ter 3,17-19).

A *Genezis* következő fejezete bemutatja Kain utódait, akik „várost” építenek, pásztorkodnak, művészettel (zenével) és technikával (fémkohászat) foglalkoznak és segítségül hívják az Úr nevét. Az emberi nem története, ahogyan a Szentírás leírja, a bűnbeesés után is *állandó, konkrét események története*, amelyek a bűn miatt mindig küzdelmesek és veszélyesek, ismétlődnek és tökéletesednek és elterjednek mintegy feleletként a kezdetben elhangzott isteni felszólításra, melyet a férfi és a nő kapott (vö. Ter 1,26-28), arra a felszólításra, amelyet a férfi és a nő mint hasonlósági pecsétet elfogadott és visel.

Legalább azok számára, akik hisznek Isten szavának, kézenfekvő a következtetés: az emberiség fejlődésének jelen állapotát úgy kell tekintenünk, mint a történelem olyan időszakát, amely a világmindenség teremtésével kezdődött és a Teremtő akaratának mellőzésével mindig veszélyben forgott, elsősorban a bálványimádás kísértése miatt, de az eredeti alapvető törvénynek mégis megfelelt. Aki a *nehéz, de mégis felemelő küldetést, amely az egész emberiség és minden ember sorsának jobbítását célozza, a küzdelem keménységére, a siker érdekében nélkülözhetetlen állandó erőfeszítésekre vagy a kudarcokra és a visszaesésekre hivatkozva elutasítaná, hűtlen lenne a Teremtő akaratához. Ebből a szempontból mutattam rá az ember munkára való hivatottságára a Laborem Exercens kezdetű enciklikában, [54]* hogy hangsúlyozzam: a fejlődés főszereplője mindig az ember.

Jézus Krisztus maga emelte ki a talentumokról szóló példabeszédében, milyen szigorúan bánik azzal, aki a kapott adományait el meri rejteni: „Te mihaszna, lusta szolga!... Tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vettem, s ott is gyűjtök, ahol nem szórtam... Vegyétek el tőle a talentumot, és adjátok oda annak, akinek tíz talentuma van” (Mt 25,26-28). Mi, akik Isten ajándékát megkaptuk, hogy kamatoztassuk, a mi dolgunk a vetés és a gyűjtés. Ha nem tesszük, azt is elveszik tőlünk, amink van. Ezeknek a szigorú szavaknak jobb megértése arra ösztönözhet minket, hogy nagyobb elszántsággal vállaljuk a mindenkit sürgető *kötelezettséget*, hogy a többiek teljes fejlődésén munkálkodjunk: „Az egész ember és minden ember fejlődésén”. [55]

A fejlődés krisztusi távlatai

31. A *Krisztusba, a Megváltóba vetett hit*, miközben belülről világítja meg a fejlődés természetét, megmutatja az embernek a mások segítésére vonatkozó kötelességét. Szent Pálnak a kolosszeiekhez írott levelében azt olvassuk, hogy Krisztus „minden teremtmény elsőszülötte” és „minden általa és érte teremtett” (Kol 1,15-16). Mert „minden benne áll fenn”, mert „úgy tetszett az Atyának, hogy benne lakjék az egész teljesség, s hogy általa békítsen ki magával mindent” (1,19-20).

Ebbe az isteni tervbe – amelynek kezdete öröktől fogva Krisztus, az Atya „képmása”, és amely benne éri el csúcspontját, „ki elsőszülött a holtak közül” (uo. 1,18) – *kapcsolódik be a mi történelmünk*, amelyet a mi személyes és közösségi fáradozásunk fémjelez és amely az

emberiség jobb sorsát akarja szolgálni. Ezen az úton le kell győznünk a gyakran jelentkező nehézségeket, amelyekkel találkozunk, így kell felkészülnünk arra a teljességben való részesedésre, amely „benne lakik”, amelyet Ő maga adott „testének, amely az Egyház” (u.o. 1,18; vö. Ef 1,22-23), miközben állandóan fenyeget minket és akadályozza tevékenységünket az a bűn, amelyet Krisztus legyőzött és kiengesztelt (vö. Kol 1,20).

Itt tágul ki látóhatárunk. Az óhajtott határtalan fejlődés ismét feltárul, de most már teljesen új távlattal, amelyet a keresztény hit nyitott meg. Ilyen fejlődés csak azért lehetséges, mert az Atya kezdettől fogva elhatározta, hogy a saját dicsőségében részesíti az embert a feltámadt Krisztus által, hiszen „Őbenne nyertük el a megváltást a vére árán és bűneink bocsánatát” (vö. Ef 1,7). Benne akarta legyőzni és javunkra fordítani a bűnt.[56] Ez az, ami felülmúlja mindazt, amit a fejlődés adhatna.

Miközben az *elmaradottság* és a *túlfejllettség* homályán és hiányosságán töprengünk, bizonyosan várhatjuk azt a napot, amelyen a romlandó felölti a romolhatatlanságot, a halandó a halhatatlanságot (vö. 1Kor 15,54), amikor majd Ő átadja az uralmat az Atyának (vö. uo. 24) és megváltást nyer minden cselekedetünk, amely méltó az emberhez.

Ez a hívő szemlélet jól feltárja az *Egyházat* ösztönző okokat, hogy foglalkoznia kell a fejlődés problémájával, *lelkipásztori kötelességének* kell tekintenie, és mindenkit arra kell indítania, hogy gondolkodjék el az igazi emberi fejlődés természetéről és tulajdonságairól. Munkájával egyrészt az isteni tervet igyekszik szolgálni, amelynek célja: minden dolgot ama teljesség felé irányítani, amely „Krisztusban lakik” (vö. Kol 1,19), és amelyet testével, az Egyházzal megosztott; másrészt ezzel szeretne megfelelni alapvető hivatásának, hogy „szakramentuma”, vagyis szentsége, jele és eszköze legyen az Istennel való bensőséges egységnek és az egész emberiség egységének.[57]

Néhány egyházatyát ez a szemlélet ihlette felfogásának kifejtésére a történelem és az emberi munka értelméről, amely mindig a transzcendenciára irányul és Krisztus művéhez kapcsolódik. Más szóval: az atyák műveiben a *történelem* és a *munka* mindig *optimista kicsengést* kap, továbbá a valódi emberi munkának *maradandó értékét* tanítják, mert azt Krisztus megváltotta és a megígért ország építésére rendelte.[58]

Az Egyház legősbibb *tanítása és gyakorlata* azt a meggyőződést tükrözi, hogy ő maga, hivatalviselői és minden egyes tagja hivatásánál fogva köteles enyhíteni a közeli és távolabbi szenvedők ínségét, nem csupán a „fölöslegből”, hanem a „szükségesből” is. Sürgős szükség esetén nem helyezhető mások megsegítése elé a templomok díszítése vagy az istentisztelet fényének emelése, sőt kötelező lehet az ilyen javak értékesítése, hogy a rászorultak kenyeret, italt, ruházatot és lakást kaphassanak belőle.[59] Amint már megmondtuk, itt – a tulajdonjog keretében – „az értékek rangsorolásáról” van szó, a „birtoklás” és a „létezés” szempontjából, különösen ha egyesek „birtoklása” mások „létezését” sértené.

VI. Pál pápa említett enciklikájában ennek a tanításnak a vonalát követi, amikor a *Gaudium et*

spes lelkipásztori konstitúcióból indul ki.[60] Én a magam részéről szeretném kiemelni ennek jelentőségét és sürgősségét. Kérem az Urat, segítsen meg minden keresztény hívőt, hogy ezt a tanítást hűségesen átvihesse a gyakorlati életbe.

A fejlődés szolgálata közös feladat

32. A népek fejlődésének szolgálata nem egyéni feladat, nem is *egyéni* jellegű, mintha *egyese*k elszigetelt erőfeszítésével elérhető lenne. Minden egyes embernek kötelessége, férfinak és nőnek, közösségeknek és nemzeteknek, különösen a katolikus Egyháznak és minden egyházi közösségnek, akikkel ezen a területen készek vagyunk együttműködni. Ahogyan mi katolikusok meghívjuk keresztény testvéreinket, hogy vegyenek részt a mi kezdeményezéseinkben, ebben az értelemben mi is készek vagyunk együttműködni az ő elképzeléseikkel, amennyiben erre meghívják minket. Az ember teljes értelmű fejlődésének munkálásában hatékonyabban dolgozhatunk, ha összefogunk más vallások híveivel is, ahogyan ez már több helyen meg is történt.

Az egész ember és minden egyes ember fejlődésében mindenkinek együtt kell működnie, *ez mindenkinek kötelessége mindenkivel szemben*, és ugyanakkor ennek a világ mind a négy táján, keleten és nyugaton, északon és délen, vagy a szokásos szóhasználat szerint a különböző „világokban”, egyaránt meg kell lennie. Mert ha csak egyik földrészen vagy csak az egyik „világban” valósítjuk meg, akkor az a többiek rovására történik, és ahol a többiek mellőzésével indul meg a fejlődés, ott a helyzet megromlik vagy rosszabbra fordul.

A népeknek és nemzeteknek joguk van a teljes értelmű fejlődéshez, amely, mint mondtuk, természetesen gazdasági és társadalmi jellegű, de szükséges, hogy a saját kultúrájukra épüljön és a természetfelettiekre is nyitott legyen. A fejlődés szükségessége nem szolgálhat ürügyül, hogy másokra saját életstílusukat vagy vallásos hitüket rákényszerítsék.

Az igaz fejlődés erkölcsi természetű

33. Éppen úgy, nem volna igazán *emberhez méltó* a fejlődés olyan típusa sem, amely nem tisztelné és nem mozdítaná elő az ember *személyes*, gazdasági és politikai *jogait*, az államhatalmi berendezkedést, és nem tisztelné a népek és nemzetek jogait.

Ma már sokkal jobban felismerhetjük és világosabban látjuk, mint régebben, azt a *belső ellentmondást*, amely a csupán gazdasági síkra szorított fejlődésből ered és amely az emberi személyt és legmélyebb igényeit alárendeli a gazdasági érdekeknek és a profitnak.

A valódi fejlődés és az emberi jogok közötti *belső kapcsolat* a fejlődés erkölcsi összefüggéseit is előtérbe állítja: az ember valódi felemelkedése, amely megfelel természetes és történelmi hivatásának, nem szorítkozhat *csupán* a javak és szolgáltatások bőségére, a technikai felkészültségre, amelyet infrastruktúrának nevezünk.

Ha a társadalomban a személyek és a közösségek nem látják szilárdan biztosítottak az erkölcsi, kulturális és lelki követelményeket, amelyek az emberi személy méltóságából fakadnak, s amelyek a természetes közösségek, elsősorban a család és a vallási közösségek sajátjai, akkor minden más – a javak bősége, a mindennapok segítségét szolgáló technikai vívmányok, az anyagi jólét bizonyos szintje – először elégtelenné, majd az idő múlásával megvetendővé válik. Ezt az Úr az evangéliumban világosan megerősíti, mindenkit figyelmeztetve a javak helyes értékrendjére: „Mi haszna van az embernek, ha az egész világot megszerzi is, de lelke kárát vallja?” (Mt 16,26).

Az ember – legyen az férfi vagy nő, ifjú vagy idős – sajátos igényeinek megfelelő fejlődés mindazoktól, akik részt vesznek a folyamatban és annak felelősei, elsősorban azt követeli meg, hogy legyenek szilárdan meggyőződve a minden egyes és valamennyi embernek kijáró jogok fontosságáról. Lássák be a kinek-kinek kijáró jogok megvédésének szükségességét, melyek magukban foglalják a tudomány és a technika vívmányainak használatát.

Minden nemzet életében nagy súllyal esik latba valamennyi emberi jog betartása: főként az élethez való jogé a lét minden szakaszában. Ide tartozik a családnak mint az emberi közösség sejtjének joga, a munkaviszonyban való igazságosság, a közösségi élethez tartozó politikai jog, továbbá azok a jogok, amely az ember transzcendens hivatásából következnek, kezdve a saját vallásos meggyőződés megvallásának és gyakorlásának szabadságára való joggal.

Nemzetközi síkon, az államok közti kapcsolatokban – vagy közkeletű szóhasználat szerint a különböző „világok” között –, teljes tiszteletben kell tartani minden nép identitását, történeti és kulturális sajátosságaival egyetemben. Továbbá szükséges, amint azt már a *Populorum progressio* enciklika megkívánta, hogy elismerjék: minden nép azonos joga „együtt ülni a közös lakoma asztalánál”,^[61] ahelyett, hogy bármelyik is Lázárként kint fekdjön az ajtó előtt, miközben „a kutyák jönnek és nyalogatják sebeit” (vö. Lk 16,21). Az egyes személyeknek és népeknek élvezniük kell azt az *alapvető egyenlőséget*,^[62] amelyen például az Egyesült Nemzetek Szövetségének alapokmánya nyugszik: ez olyan egyenlőség, amely szerint mindenkinek joga van a teljes fejlődés folyamatában való részvételre.

A fejlődésnek a *szolidaritás* és a *szabadság* keretében kell haladnia, hogy fent említett jellegét megőrizze, de anélkül, hogy bármilyen ürüggyel egyiket vagy másikat feláldozza. A fejlődés erkölcsi jellege és szükséges továbbvitele akkor érvényesül, ha szigorúan tiszteletben tartják azokat a követelményeket, amelyek az emberre jellemző igazság és jó igényéből erednek.

Ezenfelül a keresztény ember, aki neveltetése alapján az emberben Isten képmását látja és arra kapott meghívást, hogy részesedjék a teljes igazságban és jóságban, aki az Isten, a fejlődés érdekében végzett erőfeszítéseiben sem vonatkoztathat el ennek az egyedülálló „képmásnak” méltóságától és tiszteletétől. Más szóval az igazi fejlődésnek az *isten- és a felebaráti szereteten* kell alapulnia, és elő kell mozdítania az egyesek és a társadalom közötti kapcsolatot. Íme „a Szeretet kultúrája”, amelyről oly gyakran szólott VI. Pál pápa.

A fejlődés és a környezet megbecsülése

34. A fejlődés erkölcsi jellege *nem tekinthet el a teremtmények* tiszteletétől sem, amelyek a látható természetet alkotják, és amelyet a görögök a bennük tapasztalt rend miatt kozmosznak neveztek. A maguk módján figyelmet érdemelnek, mégpedig háromféle szempontból is. Ezekről el kell gondolkodnunk. Először is egyre jobban fel kell ismernünk, hogy a különböző élő és élettelen dolgokat – a fákat, az állatokat, a természet elemeit – nem használhatjuk fel tetszésünk szerint büntetlenül saját gazdasági céljainkra. Ellenkezőleg: figyelembe kell vennünk *minden létezőnek a természetét és kölcsönös kapcsolódását* a dolgok rendjében, a kozmoszban.

A *másik megfontolás* pedig annak sürgető belátásához vezet, hogy a természet kincsei korlátozottak, közülük némelyek, ahogy mondani szokták, nem termelődnek többé újjá. Ezeknek olyan *abszolút felhasználása*, mintha kimeríthetetlenek lennének, nem csupán a jelenlegi, hanem minden következő generáció számára is komoly veszélyt jelentenek.

Harmadszor meg kell fontolnunk azokat a következményeket, amelyeket az *élet feltételeire* gyakorol a fejlett ipari országok termelés szerkezete. Valamennyien tudjuk, hogy az iparosodás közvetve vagy közvetlenül a környezet szennyeződésével jár, és ez súlyosan befolyásolja a lakosság egészségi állapotát.

Világos ezek szerint, hogy a fejlődés, az azt irányító tervezés, a nyersanyagok feltárása és a felhasználás módja nem választható el a morális követelményektől. Ezek egyike kétségtelenül megszabja a látható természeti javak felhasználásának határát. A Teremtőtől kapott hatalom, amellyel az embert felruházta, nem abszolút, nem szabad vele „élni vagy visszaélni”, vagy tetszés szerint felhasználni. A használati mód, amelyre a Teremtő már kezdetben utasította az embert, jelképesen benne van a tiltásban: „annak a fának gyümölcséből ne egyél” (vö. Ter 2,16-17); ez eléggé világosan megmutatja, hogy az egyetemes természet látható és elemi alkotórészei dolgában, amelyekből a kozmosz áll, alá vagyunk vetve nemcsak a biológiai, hanem az erkölcsi törvényeknek is, és ezek nem szeghetők meg büntetlenül.

A fejlődés helyes értelmezése nem mellőzheti a fenti megfontolások sorozatát, a természet elemeinek felhasználását, a nyersanyagok megújítását és a mértéktelen iparosodás következményeit illetően. Ezek olyan erkölcsi eligazítást adnak, amely alapján e folyamatot vizsgálni kell.^[63]

V. A modern problémák teológiai elemzése

Az erkölcsi szempont fontossága

35. A fejlődés nagyrészt erkölcsi jellege a vele szembehelyezkedő *akadályokra* is érvényes. Ha a *Populorum progressio* enciklika megjelenése óta eltelt években a fejlődés megtorpant – csekély mértékű vagy ingadozó, ha nem teljesen ellentmondásos volt –, ennek okai nem kereshetők kizárólag gazdasági tényezőkben. Amint már jeleztük, belejátszottak ebbe politikai okok is. A

népek fejlődését segítő vagy akadályozó döntések természetesen politikai jellegűek. Hogy legyőzzük a már említett eltorzult mechanizmusokat és olyanokkal cseréljük fel őket, amelyek jobban megfelelnek az emberiség közös javának, szükséges a hatékony politikai akarat. A helyzet elemzésének eredménye szerint ez eddig nem volt elégséges.

Egy ilyen lelkipásztori dokumentumban olyan elemzés, amely csak gazdasági és politikai okokban keresi az elmaradottság (és a túlfejlettség) okait, nem lenne teljes. Fel kell tárunk ezért azokat az erkölcsi természetű okokat, amelyek kihatnak az embernek mint erkölcsi eligazodásra képes személynek a tevékenységére, és a fejlődés folyamatát gátolják.

Hasonlóképpen, ha rendelkezésre is állnak olyan tudományos és technikai eszközök, amelyek szükséges politikai döntés esetén hasznára lennének az elmaradott népeknek a valódi fejlődésben, akkor is csak *erkölcsi döntések* segítségével lennének elháríthatók az akadályok és a nehézségek. Ezek a döntések a hívők, különösen a keresztények részére az isteni kegyelem révén a hit alapelveihez igazodnak.

A bűn struktúrái

36. Tudomásul kell vennünk, hogy az egymással szembenálló népek tömbjeitől megosztott világ, amelyet merev ideológiák éltetnek, és ahol a kölcsönös kapcsolatokat az egyetértés erősítése helyett az imperializmus különböző formái uralják, nem lehet más, mint a „a bűn struktúrái” alá rendelt világ. Az egyetemesnek tekintett közjó tudatosítása és annak nélkülözhetetlen előmozdítása ellen ható negatív tényezők a jelek szerint csak nehezen legyőzhető gátakat építenek ki az emberekben és az intézményekben.[64]

Ha a mai helyzet a különböző természetű nehézségek rovására írható, akkor jogosan beszélünk a „bűn struktúráiról”, amelyek – amint azt a *Reconciliatio et paenitentia* kezdetű apostoli buzdításunkban kifejtettük – a személyes bűnben gyökereznek, és ezért mindig a személyek *konkrét tetteihez* kapcsolódnak, akik ezeket létrehozzák, megerősítik és felszámolásukat megnehezítik.[65] Így megerősödve terjednek, és további bűnök forrásaivá lesznek az ember magatartását befolyásolva.

A „bűn” és a „bűn struktúrái” olyan fogalmak, amelyeket csak újabban alkalmazunk a mai világ állapotára, de a szemünk elé táruló dolgokat szabatosan nem érthetjük meg, ha nem nevezzük nevén a szorongató bajok gyökerét.

Beszélhetünk túlzott „egoizmusról”, „rövidlátásról”, utalhatunk „téves politikai döntésekre” és „meggondolatlan gazdasági intézkedésekre”. Valamennyinek van valamilyen etikai zöngéje. Olyan az ember helyzete, hogy nehéz megítélni cselekedeteit és mulasztásait, ha az elemzésbe nem vesszünk bele valamilyen módon etikai természetű szempontokat.

Ennek a megfontolásnak értelme van, főként ha mindvégig következetes és az Istenbe vetett hitre valamint az Ő törvényére épül, amely parancsolja a jót és tiltja a rosszat.

Ebben található a különbség a szociálpolitikai elemzés, valamint „a bűnre” és „a bűn struktúráira” való utalás között. Ez utóbbinál kapcsolódik be a háromszor szent Isten akarata, az emberekről való elgondolása, igazságossága és irgalma. *Isten, az emberek Megváltója, az élet Ura és szerzője, kiben bőséges az irgalom*, az emberektől meghatározott magatartást követel, amely megmutatkozik a felebarát iránti tettekben és mulasztásokban. Ez utal a tízparancsolat „második táblájára” (vö. Kiv 20,12-17; MTörv 5,16-21); melynek áthágása Istent sérti és a felebarátunkat árt, ezekkel függőséget és akadályokat létesítünk a világban, amelyek sokkal tovább éreztetik hatásukat maguknál a tetteknél vagy az ember rövid életénél. Mindez a népek fejlődésének ütemére is hatnak, a késedelmet vagy a lelassult haladást ebben a megvilágításban kell megítélnünk.

Haszon és hatalom minden áron

37. Ehhez az általános *vallási jellegű elemzéshez* hozzáadható *néhány részletesebb meggondolás*, hogy felismerhetők legyenek a cselekedetek és magatartások között azok, amelyek ellenkeznek Isten akaratával és a felebarát javával, és azok a „struktúrák” is, amelyeket ezek létrehozta. Ilyen főként kettő tűnik ki manapság: egyik a *profit utáni kizárólagos vágy*, a másik pedig az a *hatalomvágy*, amely saját akaratát is rá akarja kényszeríteni a másokra. Mindkettőhöz, jobb megismerés végett, hozzáfűzhető kifejezés: a „minden áron”. Itt ugyanis az emberi akaratok feletti uralomról van szó, annak minden következményével együtt.

Bár a kettőt elválaszthatjuk egymástól, mert egymás nélkül is léteznek, de – az elénk táruló látványban – *elválaszthatatlanul össze vannak fonódva* akkor is, ha valamelyik túlsúlyban van.

Ennek a kettős gyökerű bűnös magatartásnak nyilvánvalóan nemcsak egyes személyek esnek áldozatul, hanem nemzetek és szembenálló tömbök is. Ez még jobban kedvez a „bűn struktúrái” kialakulásának, amelyekről már szoltam. Ha a modern „imperializmus” bizonyos formáit ezeknek a morális kritériumoknak a fényében vizsgálánk, meglátnánk, hogy bizonyos döntések mögött, amelyek látszólag csak gazdasági vagy politikai jellegűek, valójában a bálványimádás valódi formái rejlenek: a pénzé, az osztályideológiáé, a technológiáé.

Ezzel az analízissel elsősorban a *rossz igazi természetét* akartam jelezni, amellyel a népek fejlődésének kérdése kapcsán találkozunk. *Az erkölcsi rosszról* beszélek, a *sok bűn együttes eredményéről*, amely a „bűn struktúráihoz” vezet. A gonosszal kapcsolatos megfontolások azt is jelzik, hogy az emberi magatartás számára meg kell találnunk azt az alkalmas utat, amelyen járva legyőzhetjük a rosszat.

A bűnt le kell győzni

38. Ez az út *hosszú és bonyolult*, s állandóan akadályok fenyegetik: akár belülről az emberi elhatározások *állhatatlansága*, akár a külső körülmények változandósága, amelyeket nem látunk előre. Ezért bátorság kell az elinduláshoz és néhány lépés után az út egy részét megtéve, már végig kell mennünk rajta. Ezekből a megfontolásokból kitűnik, hogy az indulásra és az út

követésére vonatkozó döntések erkölcsi értékkel bírnak, melyeket a hívő férfiak és nők Isten akaratából vezetnek le, amely egyedüli igaz alapja minden erkölcsi kötelezettségnek.

Kívánatos, hogy azok a férfiak és nők, akik nyíltan nem vallásosak, meg legyenek győződve, hogy a teljes fejlődéssel szemben álló akadályok nem csupán gazdasági természetűek, hanem *magasabb megfontolásból* erednek, attól függően, mit tart az ember abszolút jónak. Ezért remélnünk kell, hogy mindazok, akik valamilyen mértékben felelősnek érzik magukat embertársaik „emberibb életéért”, akár vallásos hittől indítva, akár nem, teljes tudatában vannak *a szellemi magatartás megváltoztatása* szükségességének, amely meghatározza minden egyes ember viszonyát önmagával, felebarátjával, az emberi közösséggel, vagy tovább menve: a természettel (mégpedig felsőbb értékek végett, mint amilyen a közjó) vagy – *a Populorum progressio* enciklika szavaival élve – „az egész ember és minden ember” teljes fejlődésével.^[66]

Ami *a keresztényeket* és mindazokat illeti, akik ismerik a bűn fogalmát és teológiai értelmét, számukra a magatartás és a gondolkodásmód változását a Szentírás nyelvén „megtérésnek” nevezzük. (vö. Mk 1,15; Lk 13,35; Iz 30,15)] Ez a megtérés egyaránt érinti a viszonyunkat Istenhez, az elkövetett bűnhöz és következményeihez, tehát a felebaráthoz is, akár a személyt tekintjük, akár közösséget. Isten az, „akinek kezében van a hatalmasok szíve és minden szív”,^[67] aki képes ígérete szerint a Szentlélek erejében „a kőszíveket” „hússzívekre” változtatni (vö. Ez 36,26).

Az óhajtott megtéréshez és a fejlődés erkölcsi akadályainak legyőzéséhez vezető úton immár *pozitív és erkölcsi érték*ként kiemelhetjük az emberek és nemzetek *együvé tartozásának* növekvő tudatát. Hogy a világ különböző részein akadnak férfiak és nők, akik saját személyük ellen irányulónak érzik az emberi jogok megsértését és az igazságtalanságokat, azokat is, amelyeket távoli vidékeken követtek el, ahol talán sohasem jártak, másik jele annak, hogy valami megváltozott *a lelkiismeretben*, és ez *erkölcsi* minőséggel bír.

Mindenekelőtt a kölcsönös függőségről szó van, amelyet a mai világban a *kapcsolatok meghatározó rendszerének* fogadnak el minden területen: a gazdasági életben, a kultúrában, a politikában és a vallási ügyek intézésében, és ezt *erkölcsi kategóriaként* kezelik. Ha a kölcsönös függőséget ebben az értelemben elismerik, akkor erre a megfelelő válasz, a szolidaritás mint erkölcsi és társadalmi magatartás, mint erény. Ez nem holmi szájalom és bizonytalan irgalmasság vagy felületes részvét annyi szenvedő ember iránt, hanem ellenkezőleg: *eltökélt akarat a közjó szolgálatára, állandó gondoskodás* róla, azaz *mindenkiről* külön-külön és összességében, mert mindnyájan felelősek vagyunk egymásért.

Egy ilyen elhatározás abban a meggyőződésben gyökerezik, hogy a fejlődés legfőbb akadálya az említett profitéhség és a hatalomvágy. Ezt a magatartást és a „bűnnek ezt a struktúráját” Isten kegyelmétől segítve csak egy *merőben ellentétes magatartással* győzhetjük le: a felebarát javát keresve, evangéliumi értelemben „megfeledkezve önmagunkról”, ahelyett, hogy kizsákmányolnánk másokat, szolgálva, ahelyett, hogy saját előnyünk érdekében elnyomnánk őket

(vö. Mt 10,40-42; 20,25; Mk 10,42-45; Lk 22,25-27)

A szolidaritás

39. A szolidaritás gyakorlata *minden közösségben akkor hatékony*, ha különböző tagjai személynek ismerik el egymást. Akiknek nagyobb a befolyásuk, mert nagyobb vagyonnal és több szolgáltatással rendelkeznek, érezzék magukat *felelősnek* a leggyengébbekért, és legyenek készek részt adni tulajdonukból. Viszont a legszegényebbek – ugyanezen szolidaritásnak megfelelően – nem különülhetnek el és nem lehetnek társadalom-ellenesek, ellenkezőleg, miközben küzdenek törvényes jogaikért, tegyenek mindent, ami rájuk tartozik, a közösség javára. A társadalom középrétegeinek nem volna szabad csupán a saját egyéni hasznukat nézniük, hanem figyelembe kell venniük mások érdekeit is.

A mai világnak pozitív jele a szegények egymás iránti szolidaritása, ennek *növekvő tudata*, a kölcsönös *segítségre törekvés*, *a társadalmi méretű megmozdulások*, amelyek nem folyamodnak erőszakhoz, hanem saját igényeiket és jogos követeléseiket fejezik ki az államhatalom tehetetlensége vagy korrupciója miatt. Evangéliumi küldetése alapján az Egyház hivatottnak érzi magát arra, hogy a szegények tömegeinek szószólója legyen, hogy jogosnak ítélje követeléseiket és segítse azok teljesítését, anélkül, hogy más csoportok javát sérelem érné.

Ugyanez a mérték vonatkozik a nemzetközi kapcsolatokra is. A kölcsönös kapcsolatoknak egyetértéssé kell válnia, azon az alapon, hogy a teremtés javai mindenkit megilletnek. Amit az emberi szorgalom a nyersanyagok feldolgozásával, a munkával létrehoz, az egyaránt szolgálja *mindenkinek a javát*. Elutasítva minden imperialista törekvést és a hatalom megtartását célzó igyekezetet, az erősebb és a hatalmasabb nemzeteknek fel kell ismerni, hogy erkölcsi felelősséggel tartoznak másokért. Így kialakulhat egy valódi nemzetközi rendszer, amelynek alapja valamennyi nemzet *egyenlősége*, tiszteletben tartva jogos különbségeiket. A gazdaságilag gyenge országok vagy azok, amelyek éppen csak életben tudnak maradni, más gazdagabb népek és közösségek támogatásával olyan helyzetbe hozandók, hogy *emberségük és kultúrájuk* értékeivel – amelyek különben elvesznének – gazdagíthassák az emberiséget.

A szolidaritás segít bennünket abban, hogy a „másikat” – *személyt, népet, nemzetet* – ne valamiféle eszköznek tekintsük, akinek munkaképességét és testi erejét csekély bérért kizsákmányolhatjuk, és magára hagyhatjuk, ha már nem hajt hasznot; hanem hozzánk „hasonlónak”, mintegy „segítő társnak” (vö. Ter 2,18.20), aki hozzánk hasonlóan részt vesz az élet lakomáján, amelyre Isten minden embert egyformán meghívott. Ebből is kitűnik, mennyire fontos felébreszteni az emberek és a népek *vallásos lelkiismeretét*.

Ezen az úton kizárható a visszaélés, az elnyomás, mások megsemmisítése. A jelenlegi világban, amely ellentétes tömbökre oszlik, az ilyen törekvések felidézik a háború veszélyét és a saját biztonság túlzott féltését, ami gyakran azon gyengébb nemzetek szabadságának, önrendelkezésének, területi sérthetetlenségének csorbításához vezet, melyek mások „befolyási

övezetébe” vagy „biztonsági zónájába” esnek.

A „bűnök struktúrái” és a hozzájuk vezető bűnök ugyanolyan erővel fordulnak *a béke és a fejlődés* ellen, amennyiben a fejlődés – VI. Pál enciklikájának megállapítása szerint – „a béke új neve”.^[68]

Az általunk javasolt egyetértés tehát *a békéhez és a fejlődéshez vezető út*. Az egész világ békéje el sem gondolható anélkül, hogy a felelősök el ne ismernék, hogy a *kölcsönös függés* már önmagában megköveteli a szembenálló tömbök politikai fogalmának elvetését, a mások feletti uralom elvetését, akár gazdasági, akár katonai, akár politikai jellegű legyen is az. Legyen a kölcsönös bizalmatlanságból *együttműködés*, amely az emberek és nemzetek közötti *szolidaritás sajátos jele*.

Boldog emlékezetű elődömnek, XII. Pius pápának jelmondata volt: *Opus iustitiae pax* – a béke az igazságosság gyümölcse. Ma ugyanez elmondható a Szentírás sugalmazott erejével (vö. Iz 32,17; Jak 3,18): *Opus hominum coniunctionis pax* – a béke a népek szolidaritásának gyümölcse. A mindenki által oly nagyon óhajtott béke a szociális és nemzetközi igazságosság révén érhető el, de azoknak az erényeknek a gyakorlásával is, amelyek az együttélést segítik és megtanítanak egymásra utalva élni, hogy egymáshoz kapcsolódva, egymásnak ajándékozva és egymástól elfogadva jobb világot teremtsünk.

A szolidaritás keresztény erény

40. Nem kétséges, hogy *a szolidaritás keresztény erény*. Hiszen már a fentebb elmondottakból kimutatható kapcsolata a *szeretettel*; ez utóbbi Krisztus tanítványainak ismertetőjele (vö. Jn 13).

A hit fényében a szolidaritás arra törekszik, hogy felülmúlja önmagát, hogy felöltse a *sajátos keresztény* vonásokat, a teljes odaadást, a megbocsátást és a kiengesztelődést. Akkor a felebarát már nem csupán egy emberi lény, akinek jogai vannak és mindenkivel alapvetően egyenlő, hanem az *Atya képmása*, aki Jézus Krisztus vérével van megváltva és állandóan a Szentlélek hatása alatt áll. A felebarátot akkor is szeretni kell, ha ellenségünk, azzal a szeretettel, amellyel az Isten szereti, és késznek kell lennünk nagy áldozatokra, még a legnagyobb áldozatra is: „életünket adni testvéreinkért” (vö. 1Jn 3,16).

Az a tudat, hogy Isten közös atyánk, Jézus Krisztusban pedig minden ember a testvérünk – fiak vagyunk a Fiúban – és a Szentlélek éltető jelenléte és tevékenysége van bennünk, arra készítet minket, hogy a világot *új szemszögből* nézzük és értelmezzük. Túl az emberi és a természetadta kötöttségeken, amelyek annyira erősek és szorosak az emberi nem számára, hogy *az egység új formája* bontakozik ki, amelyből a szolidaritásnak végső soron indítást kell kapnia. *Az egységnek ezt a legmagasabb fokú példáját*, amely mintegy az egy és háromszemélyű Isten benső életének visszfénye, nevezzük mi keresztények *közösségnek*, „kommunióknak”.

Az ilyen sajátos keresztény közösség, amelyet gondosan kell ápolnunk, terjesztenünk és mélyítenünk Isten segítségével, ez volna az Egyház hivatásának lelke, hogy a már említett módon

mintegy szentség legyen.

A szolidaritásnak ezért hozzá kell járulnia ennek az isteni tervnek a megvalósításához, mind egyéni, mind pedig nemzeti és nemzetközi szinten. Az „eltorzult mechanizmusokat” és a „bűn struktúráit”, amelyekről már szóltunk, csak az emberi és keresztény szolidaritás gyakorlásával győzhetjük le, amelyre az Egyház buzdít és amelyet állandóan támogat. Csak így fejtheti ki sok pozitív energia az erejét a fejlődés és a béke előbbrevitelében.

Sokan, akiket az Egyház szentté avatott, *csodálatos bizonyosságát* nyújtják az ilyen szolidaritásnak és példaként szolgálhatnak a jelenlegi nehéz körülmények között. Szeretnék közülük emlékeztetni Claver Szent Péterre, aki a Cartagena de Indias rabszolgáihoz csatlakozott, vagy Kolbe Szent Maximiliánra, aki életét adta egy számára ismeretlen rabért az auschwitzzi koncentrációs táborban.

VI. Néhány különleges eligazítás

Az Egyház szociális tanítása az erkölcsstan része

41. Az Egyház az elmaradottság problémájára nem tud *technikai megoldást* felkínálni. Ezt már VI. Pál pápa is megmondta említett enciklikájában.^[69]

Az Egyház nem javasol gazdasági, politikai rendszereket vagy programokat, és nem részesíti előnyben egyiket sem a másikkal szemben, feltéve, ha az emberi méltóságot tiszteletben tartják és támogatják, és neki magának megadják a szükséges teret, hogy hivatását a világban gyakorolhassa.

De az Egyháznak „van tapasztalata az emberi dolgokban”;^[70] ez arra ösztönzi, hogy vallási küldetését szükségszerűen kiterjessze különböző területekre, amelyeken férfiak és nők tevékenykednek, hogy a személyüknek kijáró méltósággal összhangban keressék korlátozott boldogulásukat ebben a világban.

Mondom és megismétlem elődeim példájára: sohasem szabad „technikai” szintre korlátozni azt, ami valódi fejlődésként az emberek és népek méltóságára vonatkozik. Egy ilyen leegyszerűsítéssel a fejlődés elveszteni igazi természetét, és árulás lenne az emberekkel és a népekkel szemben, akiket pedig szolgálania kellene.

Íme, ezért van az Egyháznak mondanivalója ma és ezelőtt húsz esztendővel és a jövőben is természetéről, föltételekről, követelményekről és a helyes fejlődés céljáról, nemkülönben az akadályokról, amelyek ezzel szemben állnak. Amikor az Egyház ezt teszi, *evangéliumi küldetését teljesíti*, mert a fejlődés számára a legfőbb segítség, ami napjainkban nagyon is időszerű, a Krisztusról, az Egyházzal és az emberről szóló igazság hirdetése és annak alkalmazása az adott konkrét helyzetre.^[71]

E cél elérésére az Egyház eszközként használja *szociális tanítását*. A mai nehéz helyzetben, hogy

elősegítse a kérdések legjobb megoldását és a problémák helyes feltevését, nagy segítséget nyújthat „a vezérelvek összességének, a megítélés kritériumainak és a cselekvési normáknak az Egyház tanítása szerinti”^[72] *pontosabb ismerete és szélesebb körű terjesztése*.

Így azonnal észrevehetjük, hogy az előttünk álló kérdések elsősorban *erkölcsi* jellegűek, és hogy sem a fejlődés problémájának boncolgatása önmagában, sem pedig a jelenlegi nehézségek legyőzéséhez szükséges eszközök nem lehetnek függetlenek ettől a lényeges szemponttól.

Az Egyház szociális tanítása nem „*harmadik út*” a *liberális kapitalizmus és a marxista kollektívizmus között*, sem pedig egy lehetséges alternatíva, amely más, nem annyira szemben álló megoldások kezelésére nyújt lehetőséget, hanem *önálló*, minden tekintetben *sajátos* út. Nem is ideológia, hanem az emberi lét – mind a társadalomban, mind nemzetközi síkon tapasztalható – bonyolult összefüggéseinek szorgos vizsgálatából leszűrt eredmények *pontos megfogalmazása* a hit és az egyházi hagyomány fényénél. Legfőbb célja abban rejlik, hogy ezeket a valóságban létező igazságokat értelmezze, azaz megvizsgálja, megfelelnek- avagy ellentmondanak-e az emberről s annak földi és természetfeletti hivatásáról szóló evangéliumi tanításnak, hogy *így adjon eligazítást* a keresztény ember számára. Tehát nem *az ideológia*, hanem a teológia, mégpedig az erkölcsstan területéhez tartozik.

Az Egyház szociális tanításának előadása és terjesztése evangéliumi küldetés, amely az Egyház sajátja. És mert tanításról van szó, amelynek célja a *személyek helyes magatartásának* irányítása, ebből következik „az igazság elfogadásának kötelezettsége”, kinek-kinek tisztéhez, hivatásához és körülményeihez mérten.

Az evangelizációs feladat teljesítése társadalmi téren – ami az Egyház próféta küldetésének megnyilvánulása – a rossznak és az igazságtalanságnak a *leleplezését* is magában foglalja. Meg kell azonban mondanunk, hogy a *tanítás* mindig fontosabb a leleplezésnél, mely nem tekinthet el magától a tanítástól, hiszen igazi jogosultságát és magasabb indítékát abból meríti.

Az Egyház szociális tanítása nemzetközi méretekben

42. Az Egyház szociális tanításának manapság még jobban fel kell tárulnia *nemzetközi tekintetben*, a II. Vatikáni Zsinatnak,^[73] a legutóbbi enciklikáknak^[74] és főként a már említetteknek^[75] megfelelően. Ezért nem lesz felesleges, ha újra átvizsgáljuk és elmélyítjük ezek témáit és jellegzetes irányelveit, amelyeket a tanítóhivatal ezekben az években ismét felelevenített.

Közülük egyre szeretnénk itt különösen rámutatni: a *szegények melletti állásfoglalásra és az irántuk való megkülönböztetett szeretetre*. Olyan választásról, a keresztény szeretet gyakorlásában különleges előjog biztosításáról van szó, amelyről az egész egyházi hagyomány tanúskodik. Ez minden keresztény ember életére vonatkozik, aki Krisztust követi, de ugyanúgy vonatkozik *szociális kötelezettségeinkre* és így *életvitelünkre*, valamint a megfelelő döntésekre is, amelyeket a tulajdon és a javak használata tekintetében meg kell hozni.

Éppen a szegények iránti megkülönböztetett szeretet és az ebből eredő megfontolások miatt^[76] napjainkban nem hagyhatjuk figyelmen kívül az éhezők, koldusok, a hajléktalanok, az orvosi segítségre szorulóok, de mindenekelőtt a kilátástalanságban élő emberek mérhetetlen tömegét. Lehetetlen ezeknek a létezését nem tudomásul venni. Ha ezekről nem veszünk tudomást, hasonlítunk a dúsgazdag emberhez, aki úgy tett, mintha nem ismerné a koldus Lázárt, „aki ajtaja előtt feküdt” (vö. Lk 26,19-31).^[77]

Mindennapi életünket, ugyanígy politikai és gazdasági döntéseinket ennek a ténynek kell irányítania. Hasonlóképpen azok, akik a nemzetek életében és nemzetközi szervezetekben felelősséget és tisztséget viselnek – miközben döntéseikben a magasabb emberi szempontokat kötelesek figyelembe venni –, nem feledkezhetnek meg arról, hogy a növekvő szegénység jelenségét elsőség illeti. A szegények száma – sajnálatosan – nemhogy fogyna, hanem növekszik, nemcsak a kevésbé, hanem – nem kisebb botrányt okozva – a jobban fejlett országokban is.

Ismét emlékezetünkbe kell idéznünk a keresztény szociális tanítás sajátos elvét: *a világ javai eredendően mindenki számára adattak*.^[78]

A magántulajdonhoz való jog ugyan érvényes és szükséges, de nem hatálytalanítja az említett elv érvényét. A tulajdonnak ugyanis „társadalmi zálog”^[79] jellege van, azaz felismerhető benne sajátos belső jegyként a szociális kötelezettség, amely a javak egyetemes rendeltetésének elvében gyökerezik és általa nyer igazolást.

A szegények melletti elkötelezettséghez tartozik, ezért nem szabad elhanyagolnunk *a szegénységnek azt a különleges formáját*, amely az alapvető személyi jogok, különösen a vallásszabadság és a gazdasági vállalkozás jogának megvonásából adódik.

A szükséges reformok

43. A szegényeknek – vagy jellemző kifejezéssel „az Úr szegényeinek”^[80] – ösztönző gondja minden szinten konkrét tettekben kell hogy testet öltjön, megnyilvánuljon, mígnem kellő határozottsággal eléri a szükséges reformok sorát. A helyi körülményeken múlik, hogy közülük melyeket kell sürgősebbnek tekinteni, és az is, milyen módon kell ezeket megvalósítani, de nem szabad megfeledkezni a nemzetközi helyzet említett egyensúlyvesztéséből fakadó követelményekről.

Különösen szeretném erre vonatkozólag megemlíteni *a nemzetközi kereskedelmi rendszer reformját*, amelyet beárnyékolnak a kétoldalú egyezmények és a protekcionizmus, és a világ *valuta- és pénzügyi rendszerének reformját*, amely ma nem tekinthető kielégítőnek; *a technológiák átadásának és hasznosításának kérdését*, végül pedig *a fennálló nemzetközi szervezetek felülvizsgálatának szükségességét* a nemzetközi jogrendszer keretében.

A nemzetközi kereskedelmi rendszer manapság gyakran diszkriminálja a fejlődő országokban létrehozott ipari termékeket, miközben a nyersanyagok termelőit is elkedvetleníti. Egyébként

fennáll egyfajta *nemzetközi munkamegosztás*: egyes országokban, ahol nincs hatékony munkatörvény vagy gyenge annak érvényesítése, alacsony költséggel állítanak elő termékeket, és ezeket a világ más részein jelentős haszonnal adják el a forgalmazó cégek, amelyeket nem korlátoznak országhatárok.

A *világ valuta- és pénzügyi rendszerét* ma az átváltási árfolyamok és a kamatlábak nagy ingadozása jellemzi, s ebből az következik, hogy az eladósodás és a fizetési mérleg, amellyel a szegény országok kínlódnak, mindig az ő kárukra alakul.

A *technológia átadása* a nemzetközi csere egyik legnagyobb problémája, mellyel nagy károk okozhatók. Nem ritkán fordul elő, hogy kevésbé fejlett országoktól a szükséges technológiát megtagadják, vagy amit átadnak, használhatatlan.

A *nemzetközi szervezetek*, sokak véleménye szerint, létük olyan állomásához jutottak, hogy működésük mechanizmusa, a költségek és a hatékonyság felülvizsgálatra szorul, és talán kiigazításukra van szükség. Egy ilyen kényes folyamat csak valamennyiük együttműködésével valósítható meg. Ennek feltétele a politikai versengés leküzdése, valamint annak elutasítása, hogy ezeket a szervezeteket, melyeket a közjó szolgálatára hoztak létre, mintegy a saját érdekében használják fel.

A népek jólétét szolgálva, a fennálló intézmények és szervezetek kétségtelenül jól dolgoztak. Mégis az emberiség valódi fejlődésének új és még nehezebb szakaszában a nemzetközi élet magasabb fokú megszervezésére van szükség, ami az egész világ társadalmát, gazdaságát és kultúráját átfogja.

A fejlődés sajátos körülményeinek figyelembevétele

44. A fejlődés az érdekelt országok részéről mindenekelőtt *vállalkozó szellemet* követel. [81] Minden országnak saját felelőssége tudatában kell eljárni – anélkül, hogy mindent a gazdagabb országoktól várna –, együttműködve azokkal, akik ugyanolyan helyzetben vannak. Minden országnak fel kell mérnie *saját szabadságának terét*, és ki is kell használnia azt mások javára is. Mindegyiknek tudnia kell kezdeményezni, hogy eleget tehessen saját társadalmi szükségleteinek. Végül mindegyiknek számot kell adnia magának a tényleges szükségletekről, a jogokról és kötelességekről, hogy kielégíthesse ezeket. A népek fejlődése azzal az erőfeszítéssel veszi kezdetét, amit a népek saját fejlődésük érdekében tesznek, viszont sikerre vinni a legalkalmasabb módon a többiekkel együttműködve lehet.

Fontos továbbá, hogy *a fejlődő országok*, lehetőségeik szerint, mozdítsák elő *minden egyes állampolgáruk önmegvalósítását* a magasabb kultúrához és szabad információáramláshoz való hozzáférés biztosításával. A valódi haladáshoz segít minden, ami az *írni-olvasni tudást* és az alapvető képzést elősegíti és kifejleszti, amit a *Populorum progressio* javasol, de amely javaslat a világnak oly sok részén még messze van a megvalósulástól.

Ahhoz, hogy erre az útra rátérjenek, ezeknek az *országoknak* meg kell állapítaniuk, hogy mit is kell *elsősorban tenniük*, és a lakosság különleges életfeltételeinek, földrajzi adottságaiknak, kulturális hagyományaiknak megfelelően meg kell ismerniük *saját* szükségleteiket.

Egyes nemzeteknek fokozniuk kell *az élelmiszerek termelését*, hogy a táplálkozáshoz és az élethez szükséges dolgok mindig rendelkezésre álljanak. A mai világban is – amelyben az éhínség oly sok áldozatot követel, főként a gyermekek körében – akadnak kevésbé fejlett nemzetek, amelyeknek sikerült *a táplálkozás terén elérniük az önellátást*, sőt még exportálnak is élelmiszereket.

Más nemzeteknek szükségük van néhány igazságtalan struktúra, elsősorban a politikai struktúra reformjára, hogy a korrupt, diktatórikus vagy hatalmaskodó rendszert a közügyekben való részvételt biztosító demokratikus rend váltsa fel. Ennek a folyamatnak terjedését és megerősödését kívánjuk, hiszen a politikai közösség boldogulását szolgálja – amennyiben minden állampolgárnak a közéletben való felelős részvételét, a jogbiztonságot, az emberi jogokat biztosítja. Ez „az egyes ember és minden ember” haladásának *szükséges feltétele és biztosítéka*.

Együtműködés a fejlődésért

45. Az itt kifejtettek nem valósulhatnak meg, hacsak *valamennyien*, főként a nemzetközi közösségek, *nem működnek együtt* olyan széles körű *szolidaritásban*, amelybe mindenki beletartozik, főként a társadalom peremére szorultak. De a fejlődő országoknak is kötelességük, hogy *szolidárisak legyenek egymással* és a legelmaradottabb országokkal.

Kívánatos volna például, hogy az *azonos földrajzi térségbe* tartozó nemzetek megállapodjanak az *együtműködés formáiban*, ami csökkentené az erősebb termelőktől való függőségüket; nyissák meg egymás előtt piacukat, vizsgálják meg, hogyan egészíthetnék ki egymás termékeit, hogyan tudnának összefogással olyan szolgáltatásokat nyújtani, amelyekre egyedül nem képesek, és ezt az együtműködést terjesszék ki a valutáris és pénzügyi területre.

A *kölcsönös kapcsolattartás* már több ilyen térségben megvalósult. Elismerésükkel és hatékonyságuk növelésével új lehetőség nyílik – éppen a kívánt fejlődés érdekében – annak az állapotnak a felszámolására, amelyben egyesek túlzottan függenek a gazdagabbaktól és hatalmasabbaktól. Ez nem irányul senki ellen, csupán felszínre hozza és gyümölcsözteti saját képességeiket. Az azonos térségbe tartozó fejlődő országok, ide sorolva a „déli félteke” népeit, új regionális társulásokat hozhatnak létre és kell létrehozniok – ez sokat ígérően már el is kezdődött –, amelyek megfelelnek az egyenlőség, szabadság és a közös részvétel követelményeinek, mindenki egyetértése alapján.

Az egyetemes szolidaritás, mint elengedhetetlen feltétel, megköveteli az autonómiát, a szabad önrendelkezést, olyan csoportosulásokon belül is, amelyeket már említettünk. Egyidejűleg késznek kell lenniük a szükséges áldozatok vállalására az egész világgal együtt.

VII. Befejezés

Felszabadítás és fejlődés

46. A népek és az egyes személyek saját *felszabadításukra* törekszenek. Teljes fejlődésük keresése jele vágyakozásuknak, hogy legyőzzék a sokrétű akadályokat, amelyek hátráltatják őket egy „emberibb élet” elérésében.

Az utóbbi években, a *Populorum progressio* enciklika megjelenése utáni időszakban, a katolikus Egyház néhány területén, különösen Latin-Amerikában, a nyomor és az elmaradottság leküzdésének *új módszere támadt azzal, hogy a felszabadítás lett a cselekvés alapvető szempontja és elsődleges elve.*

Az Egyház tanítóhivatala elismerte azokat a pozitív értékeket és rámutatott azokra a tévedésekre és veszélyekre, amelyek ebből a szemléletről és teológiai értelmezésből erednek.^[82]

Helyes, ha hozzáfűzzük, hogy a szolgaság minden formája alóli felszabadulásra irányuló törekvés mind az ember, mind a társadalom vonatkozásában nemes és dicséretes törekvés. Éppen erre irányul a fejlődés, vagy jobban mondva a felszabadítás és a fejlődés, ha tekintetbe vesszük a két folyamat közötti szoros kapcsolatot.

A csupán gazdasági fejlődés nem szabadíthatja fel az embert, sőt ellenkezőleg, még nagyobb szolgaságba taszíthatja. Az a fejlődés, amely nem foglalja magába az ember *kulturális, természetfeletti jellegét, vallási dimenzióját*, olyan mértékben, hogy el sem ismeri ezeket és nem ezekhez méri törekvéseit és prioritásait, *még kevésbé járul hozzá az igazi felszabadításhoz.* Az ember akkor egészen szabad, *ha eljut önmagához*, jogainak és kötelességeinek teljes birtokában él. De ugyanez elmondható a közösségről is.

A legfőbb akadály, amelynek legyőzése szükséges a teljes szabadság eléréséhez, a *bűn* és a „*bűn struktúrái*”, amelyek abból erednek, hogy a bűn fokozatosan sokszorozódik és terjed.^[83]

A szabadság, „amelyre Krisztus felszabadított minket”^[84] (vö. Gal 5,1), arra ösztönöz, hogy legyünk mindenki *szolgáivá*. Így konkretizálódik a *fejlődés* és a *felszabadulás* útja a *szolidaritás* gyakorlásában vagy a felebarát szeretetének és szolgálatának tetteiben, különös tekintettel a legszegényebbekre. „Mert ahol hiányzik az igazság és a szeretet, a felszabadítási folyamat a szabadság halálával végződik, amely minden támaszát elvesztette”.^[85]

A fejlődés reménye

47. Az utóbbi évek *keserű tapasztalatai* és a jelenlegi, túlnyomóan *elítélendő helyzet láttán* az Egyháznak erőteljesen hangsúlyoznia kell, hogy teljes bizonyossággal le lehet küzdeni azokat az akadályokat, amelyek akár túlzásaikkal, akár hiányosságaikkal a fejlődés útjában állnak és aláássák a valódi felszabadítás reményét. Ez a remény és bizonyosság él az Egyházban ama

isteni ígéret alapján, amely biztosítja, hogy a jelenlegi történelem nem marad önmagában zárt, hanem nyitva áll Isten országa számára.

De az Egyház *az emberben is bíz*ik, bár ismeri a gonoszsgot is, amelyre képes, mert jól tudja, hogy az emberi személyben – noha viseli az eredeti bűn sebt, ami könnyen érzékelhető a „bűn struktúráiban” –, van elegendő képesség és erő, vagy alapvető „jó” (vö. Ter 1,31), mert a Teremtő képmása Krisztus megváltói tevékenységének befolyása alatt áll, aki minden emberrel valamiképpen egységben van”,^[86] és mert a Szentlélek hatékony működése „betölti az egész Földet” (Bölcs 1,7).

Ezért nem helyeselhető sem az elkeseredés, sem a reménytelenség vagy a közöny. Ha keserű szájizzal is, de azt kell mondanunk, hogy vétkezni lehet túlhajtott önzéssel, nyereség- és hatalomvágygal; de ugyanígy vétkezhetünk – az elmaradottságban élő emberek sokaságával és nyomasztó nyomorával szemben – *félelemmel, határozatlansággal, végül pedig tunyasággal*. Mindnyájunk *hivatása, sőt kötelezettsége*, hogy szembeszálljunk a második évezred utolsó évtizedének *félelmetes kihívásával*, már csak azért is, mert a jelentkező veszélyek (a gazdasági világválság, a határokhöz nem kötött háború, amelynek nincs győztese vagy legyőzöttje) mindenkit fenyegetnek. Az említett fenyegetettség láttán aligha bír jelentőséggel a gazdagok és gazdag régiók valamint a szegények és a szegény régiók közötti megkülönböztetés, mégis nagyobb a felelőssége annak, akinek többje van és aki többre képes.

Ezek a megfontolások *nem egyedüliek és nem is a legfontosabbak*. Sokkal inkább az *emberi személy méltóságáról* van szó, *amelynek védelmét és támogatását* maga a Teremtő bízta ránk, és akinek *felelős adószai* a férfiak és a nők, hivatásuknak megfelelően, a történelem minden korszakában. A mai világ képe a legkevésbé sem felel meg ennek a követelménynek, ahogyan azt már sokan felismerik többé-kevésbé világosan. *Mindenkinek* szól a felhívás: vegyen részt ebben a *békés küzdelemben, békés eszközökkel, hogy a fejlődés békében* haladjon, hogy magát a természetet és a környező világot épségben megőrizzük. Az Egyház jól tudja, hogy – küldetéséből eredően is – neki is részt kell venni ebben a küzdelemben, melynek bízik végső kimenetelében.

Ezért VI. Pál pápa *Populorum progressio*^[87] kezdetű enciklikájától ösztönözve szerényen és alázatos lélekkel kivétel nélkül mindenkihez, férfiakhoz és nőkhöz, szeretnék fordulni azzal, hogy a jelenlegi helyzet súlyos voltának és lelkiismereti felelősségének tudatában ismerje fel, mit kíván tőle a szolidaritás és a szeretet, főleg a szűkséget szenvedők iránt. Tegye ezt személyes és családi életmódjával s mint állampolgár a javak felhasználásával. A maga részéről gondoskodásával és törekvéseivel járuljon hozzá a gazdasági és politikai döntésekhez mind nemzeti, mind nemzetközi síkon. Szem előtt tartva a jelen helyzet követelményeit, és mindenekelőtt az emberi személy méltóságát, aki mindnyájunkban egyformán a teremtő Isten eltörölhetetlen képmása.

Ebben a békés küzdelemben az Egyház fiai tűnjenek ki példájukkal, járjanak elöl Jézusnak a názáreti zsinagógában meghirdetett programja szerint: „örömhírt vinni a szegényeknek – hirdetni a

fogyoknak a szabadulást, a vakoknak a látást, felszabadítani az elnyomottakat és hirdetni az Úr esztendejét” (Lk 4,18-19). *Előtérbe kell állítani a világiak*, férfiak és nők, fontos szerepét, ahogyan a nemrég befejeződött püspöki szinódus ezt ismételten hangsúlyozta. Az ő feladatuk, hogy keresztény elkötelezettséggel hassák át a földi dolgokat, és bennük legyenek a béke és az igazság tanúi.

Különösen azokhoz szeretnék fordulni, akik a *keresztség* szentsége és az *azonos* – bár nem egyformán értelmezett – *hitvallás* révén valódi, bár még nem tökéletes közösségben vannak velünk. Biztos vagyok abban, hogy sem az e levélből kitűnő aggodalom, sem a kifejtést ösztönző szempontok, sem a tárgyalás módja nem idegen tőlük, hiszen Krisztus Evangéliumából származnak. Közösen *tegyünk tanúságot* közös meggyőződésünkről: az ember méltóságáról, akit Isten teremtett, Krisztus megváltott, a Szentlélek megszentelt és ebben a világban arra hívta meg, hogy ennek a méltóságnak megfelelő életet éljen.

Hasonlóképpen szólítom azokat, akik osztoznak velünk Ábrahámnak, a „hit atyjának”^[88] örökségében és az ószövetségi hagyományban, akik hozzánk hasonlóan hisznek az igazságos és irgalmas Istenben, vagyis a *zsidókat* és a *muszlimokat*. Kérésünket a *világ minden nagy vallásának* követőihez intézzük.

A múlt esztendő október 27-én Assisiben, Szent Ferenc városában tartott találkozásunk arra szolgált, hogy imádkozzunk és elkötelezzük magunkat – ki-ki saját vallásához híven – a béke és annak szolgálata mellett; ez mindenkinek megmutatta, mennyire *vallási kérdés* a béke és annak szükséges feltételeként a fejlődés „az egész emberért és minden emberért”. És hogy mindkettő teljes megvalósulása tőlünk, hívő férfiaktól és nőktől, a hivatásunkhoz való *hűségüinktől*, de mindenekelőtt Istentől függ.

Az Eucharisztia és a fejlődés

48. Az Egyház nagyon jól tudja, hogy semmiféle *földi alkotás* sem ér annyit, mint Isten országa; mégis minden alkotás arra ösztönöz bennünket hogy tüzetes vizsgálat tárgyává tegyük és valami módon elővételezzük Isten országának dicsőségét, amelyet a történelem végén várunk, „amikor az Úr ismét eljön”. De a várakozás nem szolgálhat mentségül, hogy ne érdekeljenek az emberek, konkrét személyes helyzetükben és társadalmi életükben, mind nemzeti, mind pedig nemzetközi síkon, mert ez a várakozás befolyással van minderre, főként manapság.

Mindabból, ami mindenki közös erőfeszítésével és az isteni kegyelem segítségével a történelem egy meghatározott pillanatában megvalósítható és megvalósítandó – akkor is, ha csak tökéletlen és ideiglenes – annak érdekében, hogy az emberek élete „emberibbé” váljon, *semmi el nem vész és semmi sem hiábavaló*. Ezt tanítja a II. Vatikáni Zsinat a *Gaudium et spes* konstitúció egyik kiemelkedő részében: „Természetünk és törekvéseink minden kitűnő gyümölcsét, és pedig az emberi méltóság, a testvéri közösség és a szabadság javait, amelyeket az Úr és az ő Lelkének parancsa szerint terjesztenünk kell a világon, majdan újra megtaláljuk, de megtisztítva minden

szennyből, tündöklően és megdicsőülve –, amikor Krisztus visszaadja Atyjának „az örök és egyetemes országot... Ez az ország titokzatos módon itt van már ezen a világon.”^[89]

Isten országa most különösen az Eucharisztia szentségének, az Úr áldozatának ünneplésében *van jelen*. Az *Eucharisztia ünneplésében* a föld termése és az emberi munka gyümölcse – a kenyér és a bor – titokzatos módon, valóságosan és lényegileg, a Szentlélek és a pap szavainak erejével, átlényegül Jézus Krisztusnak, Isten Fiának és Mária fiának *testévé és vérévé*, aki által az *Atya országa* jelen van közöttünk.

Evilág javai és kezünk műve – a kenyér és a bor – *a végleges és változatlan ország* eljövételét szolgálják, mert az Úr, Szentlelke által, ezeket magába lényegíti, hogy az Atyának minket is felajánljon önmagával együtt az ő egyetlen áldozatának megjelenítésével, mert ebben elővételezzük Isten országát és hirdetjük végső eljövételét.

Így az Úr az Eucharisztia által, amely szentség és áldozat, *egybekapcsol minket önmagával és egymással*, erősebb szálakkal, mint minden, csupán természetes kötelék, és így egybekapcsolódva *küld minket az egész világba*, hogy szóval és tettel tanúskodjunk Isten szeretetéről, ezzel előkészítve – s mintegy elővételezve a jelen idők homályában – országának eljövételét.

Mindnyájan, akik az Eucharishtiában részesülünk, felszólítást kapunk, hogy e szentség által ismerjük fel a világ fejlődése és békéje érdekében végzett fáradozásaink igazi értelmét, Krisztus példájából merítsünk erőt, hogy erre nagylelkűen elkötelezzük magunkat, hiszen Ő ebben a szentségben életét adja barátaiért (vö. Jn 15,13). Személyes elkötelezettségünk, amennyiben Krisztustól ered és az övéhez kapcsoljuk, nem válik haszontalanná, hanem bizonyosan termékeny lesz.

Mária oltalmába ajánljuk a fejlődés gondját

49. Ebben a *Mária-évben*, amelyet azért hirdettem meg, hogy a katolikus hívek egyre inkább Máriára emeljék tekintetüket, aki „előttünk jár a hit zarándokútján”^[90] és Fiánál, a mi Megváltónknál anyai gondoskodással közbenjár értünk, *reá és az ő közbenjárására kívánom bízni korunk súlyos gondját*, valamint kezdeményezésünket, amelyet elindítottunk és vállalunk, gyakran nagy áldozat árán, hogy hozzájáruljunk a népek igazi fejlődéséhez, ahogyan azt elődöm, VI. Pál bemutatta és meghirdette.

Jámbor keresztény szokás szerint a Boldogságos Szűz Máriának ajánljuk mindenki súlyos gondjait, hogy Fia elé terjesztve, kieszközölje nála azok *megszűnését vagy megváltozását*. De ugyanígy eléje terjesztjük a *világ helyzetét és a nemzetközi bajokat* minden szorongásával, nyomorúságával, a munkanélküliséggel, az éhezéssel, a fegyverkezési hajszájával, az emberi jogok eltiprásával, a részleges vagy általános feszültségekkel és veszélyekkel, melyek robbanással fenyegetnek. Mindezeket mint gyermekei az ő „irgalmas szemei” elé tárjuk, hittel és reménnyel ismételve a régi Mária-antifónát: „Isten Szent Szülője, könyörgésünket meg ne vesd

szükségünk idején, hanem oltalmaz meg minket mindig minden veszedelemtől, dicsőséges és áldott Szűz”.

A Boldogságos Szűz Mária, anyánk és királynőnk az, aki Fiához fordulva szólt: „Nincs boruk” (Jn 2,3); ugyanő dicsérte az Atyát, mert „letaszította trónjukról a hatalmasokat, az alázatosokat pedig fölemelte; az éhezőket jóllakatta, de a gazdagokat üres kézzel küldte el” (Lk 1,52 és köv.) Az ő anyai gondoskodása kiterjed a földön élő emberek *személyes és közösségi* problémáira is.^[91]

A Legszenőbb Szentháromság előtt Őreá bíztam mindazt, amit ebben az enciklikában kifejtettem, hogy mindenkit rábírjak: gondolkodjék el rajta és tetteivel segítse a népek igazi fejlődését, ahogyan azt jellegzetesen kifejezi a fejlődésért mondott szentmise könyörgése: „Istenünk, Te egyetlen közös tőről sarjasztottál minden népet, és azt akartad, hogy egyetlen családdá olvadjon Tebenned. Áraszd ki szereteted tüzeit minden ember szívébe. Ébressz bennük vágyat, hogy testvéreik valódi fölemelkedését szolgálják, hogy kiteljesedjék minden ember személyisége és a társadalomban ledöntve minden válaszfalat, megerősödjék a méltányosság és az igazságosság.”^[92]

Befejezésül ezt kérem minden fivérem és nővérem nevében, akiknek köszöntésem és jókívánásaim jeléül különleges áldásomat adom.

Kelt Rómában, Szent Péternél, 1987. december 30-án, pápaságunk tizedik évében.

II. János Pál pápa

Jegyzetek

[1] XIII. Leo pp Rerum Novarum enciklika (1891. máj. 15.) Leonis XIII. P. M. Acta, XI. Romae 1892. 97-144. old.

[2] XI. Piusz pp Quadragesimo Anno enciklika (1931. máj. 15.): AAS 23 (1931), pp. 177-228; XXIII. János pp. Mater et Magistra enciklika (1961. máj. 15.): AAS 53 (1961), 401-464. old; VI. Pál pp. Octogesima Adveniens (1971. máj. 14.): AAS 63 (1971), 401-441. old; II. János Pál pp. Laborem Exercens enciklika (1981. szept. 14.): AAS 73 (1981) 577-647. old. XII. Piusz 1941. június 1-jén rádióbeszédet mondott a Rerum Novarum enciklika – amelyet XIII. Leo adott ki – ötvenedik évfordulóján: AAS 33 (1941), 195-205. old.

[3] Vö. II. Vatikáni zsinat Dei Verbum kezdetű dogmatikus konstitúciója az isteni kinyilatkoztatásról, 4.

[4] VI. Pál pp Populorum Progressio enciklika (1967. márc. 26.): AAS 59 (1967), 257-299. old.

[5] Vö. L'Osservatore Romano napilap, 1987. márc. 25.

[6] Vö. Hittani kongregáció, Instrukció a keresztény szabadságról és felszabadításról Libertatis

Conscientia (1986. márc. 22.), 72: AAS 79 (1987), 586. old.; VI. Pál apostoli irata, Octogesima Adveniens (1971. máj. 14.), 4: AAS 63 (1971), 403. old. és köv.

[7] Vö. Redemptoris Mater enciklika (1987. márc. 25.). 3: AAS 79 (1987), 363. old. és köv.; az ünnepélyes mise homiliája 1987. jan. 1. napján: L'Osservatore Romano napilap, 1987. jan. 2.

[8] A Populorum Progressio enciklika 19-szer idézi a II. Vatikánum dokumentumait; egyedül a Gaudium et Spes pasztorális konsti-túcióra – az Egyházzól a mai világban – tizenhat idézet esik.

[9] Gaudium et Spes, 1.

[10] Uo. 4; vö. Populorum Progressio enciklika 13: id. h. 263-264. old.

[11] Vö. Gaudium et Spes, 3; Populorum Progressio enciklika 13: id. h. 264. old.

[12] Vö. Gaudium et Spes, 63; Populorum Progressio enciklika 9: id. h. 261. old. és köv.

[13] Vö. Gaudium et Spes, 69; Populorum Progressio enciklika 22: id. h. 269. old.

[14] Vö. Gaudium et Spes, 57; Populorum Progressio enciklika 41: id. h. 277. old.

[15] Vö. Gaudium et Spes, 19; Populorum Progressio enciklika 41: id. h. 277. és köv.

[16] Vö. Gaudium et Spes, 86; Populorum Progressio enciklika 48: id. h. 281. old.

[17] Vö. Gaudium et Spes, 69; Populorum Progressio enciklika 14-21: id. h. 264-268. old

[18] Vö. Populorum Progressio enciklika. címét: id. h.. 257. old.

[19] Rerum Novarum enciklika XIII. Leo a „munkások helyzetéről” szól főként: Leonis XIII. P. M. Acta, XI. Romae 1892, 97. old.

[20] Vö. Hittani Kongregáció instrukciója a keresztény szabadságról és felszabadításról. Libertatis Conscientia (1986. márc. 22.), 72: AAS 79. (1987), 586. old.; VI. Pál pp apostoli levele, Octogesima

Adveniens (1971. máj. 14.), 4: AAS 63 (1971) pp. 403 2.

[21] Mater et Magistra enciklika (1961. máj. 15.): AAS 53 (1961) 440. old.

[22] Gaudium et Spes, 63.

[23] Populorum Progressio enciklika, 3: id. h. 258. old.; vö. még uo. 9: id. h. 261. old.

[24] Vö. uo. 3: id. h. 258. old.

[25] Uo. 48: id. h. 281. old.

[26] Vö. uo. 14: id. h. 264. old.: a fejlődés nem szorítkozik egyszem gazdasági növekvésre. Az igazi fejlődés átfogó jellegű, minden embernek és az egész embernek haladását kell szolgálnia.”

[27] Uo. 87: id. h. 299. old.

[28] Vö. uo. 53: id. h. 283. old.

[29] Vö. uo. 76: id. h. 295. old.

[30] A tízéves időszakok 1960-1970-re és 1970-1980-ra vonat-koznak. Most a harmadik »tizedben« haladunk 1980-1990-ig.

[31] A negyedik világ” nem azonos a kevésbé fejlett nemzetekkel, hanem vonatkozik a nagy nyomorban élő országokra is, amelyek közepes vagy igen magas jövedelemmel rendelkeznek.

[32] II. Vaticanum, Lumen Gentium, dogmatikus konstitúció az Egyházzól, 1.

[33] Vö. Populorum Progressio enciklika, 33: id. h. 273. old.

[34] Amint ismeretes, az Apostoli Szentszék csatlakozott ehhez a nemzetközi évhez, a pápai Justitia et pax szervezet különleges dokumentumával: „Mit tettél hajléktalan testvéreddel” – Az Egyház a lakásínségről. (1987. dec. 27.)

- [35] Vö. VI. Pál apostoli levele, Octogesima Adveniens (1971. máj. 14.), 8-9: AAS 63 (1971), 406-408. old.
- [36] Az ENSZ rövid kiadványa „Etude sur l'Economie mondiale 1987” tartalmazza az utolsó adatokat (vö. 8-9. old.). A munkanélküliek százaléka a piaccgazdálkodó fejlett országokban 1970-től 1968-ig 3%-ról 8%-ra emelkedett. Elérte a 29 milliót.
- [37] Laborem Exercens enciklika (1981. szept. 14.), 18: AAS 73 (1981) 624-625. old.
- [38] Az emberi társadalom szolgálatában: Etikai javaslat a nemzet-közi eladósodási krízismegoldására (.1986. dec. 27.)
- [39] Populorum Progressio enciklika 54: id. h. 283: old. és köv.: „Így elhárul az a veszély, hogy a fejlődés útján járó népek adósságok-ba merülnek, és azok visszafizetésére kell fordítaniok nyereségük javarészét. Mindkét fél számára elviselhető feltételek mellett lehet megszabni a kamatfizetést és a kölcsönök lejáratát idejét, az egyensúlyt pedig ingyenes adományokkal, kamatmentes vagy alacsony kamatlábú kölcsönökkel és a törlesztésnek évekre fokozatosan elosztott meghatározásával lehet megteremteni.”
- [40] Vö. Az emberi társadalom szolgálatában: Etikai javaslat a nemzetközi eladósodási krízis megoldására – „bevezetését”. (1986. dec. 27.) III. 2.1.
- [41] Vö. Populorum Progressio enciklika 53: id. h. 283. old.
- [42] Az emberi társadalom szolgálatában: Etikai javaslat a nemzetközi eladósodási krízis megoldására (1986. dec. 27.) III. 2.1.
- [43] Vö. Populorum Progressio enciklika 20-21: id.h. 267. old. és köv.
- [44] Drogheda városában, Írországbán 1979. szept. 29-én tartott homília, 5: AAS 71 (1979), II. 1079. old.
- [45] Vö. Populorum Progressio enciklika 37: id. h. 275. old. és köv.
- [46] Vö. Familiaris Consortio ap. buzdítás (1981. nov. 22.), főként 30: AAS 74 (1982), 115-117. old.
- [47] Vö. Droits de l'homme. Recueil d'instruments internationaux, Egyesült Nemzetek, New York 1983; II. János Pál pp Redemptor Hominis enciklika (1979. márc. 4.), 17: AAS 71 (1979) 296. old.
- [48] Vö. II. Vaticanum, Gaudium et Spes pasztorális const. az Egyházzól a mai világban, 78; VI. Pál pp Populorum Progressio, 76: id. h. 294. old. és köv.: „Amikor harcolunk a nyomor ellen és küzdünk az igazságtalanságok megszüntetéséért, akkor nem-csak a közjólétnek használunk, hanem előmozdítjuk az ember szellemi és erkölcsi felemelkedését, és így törődünk az egész emberiség javával ... A békét nem szabad leszűkíteni arra, hogy nincsen háború, mintha a béke csupán azon múlna, hogy egyensúlyban maradnak-e, vagy megbillenek az erők Építsük nap nap utáni kitartó munkával a békét, de közben jól figyeljünk az Istentől megállapított világrendre, mely megköveteli az igazságosság egyre teljesebb megvalósítását az emberek kö-zött.”
- [49] Vö. Familiaris Consortio ap. buzdítás (1981. nov. 22.), 6: AAS 74 (1982) 88. old.: „A történelem nem egyszerien a jobb szükséges eszköze, sokkal inkább a szabadság eredménye, igen, a sza-badságok közötti küzdelemé.”
- [50] Ezen az alapon merült fel, hogy ebben az enciklikában nem a „haladás” szót használjuk, hanem a „fejlődést”, de közben iparkodtunk a „fejlődés” szónak tartalmasabb értelmezést adni.
- [51] Populorum Progressio enciklika 19: id. h. 266. old. és köv.: „Sem a népek, sem az egyének

nem tekinthetik kizárólagos végcéljuknak, hogy csak halmozzák napról napra az anyagi javakat. Mindenféle gyarapodásnak két oldala van. Kell a gyarapodás az embernek, hogy egyre inkább ember lehessen; de ugyanakkor bilincsekbe is verheti, mert a gyarapodásban olyan legfőbb értéket lát, amelyen túl nem szabad tekintenie. Ilyenkor viszont megkeményednek a szívek, bezárulnak a lelkek, az embereket már nem a barátság, hanem az érdek kapcsolja össze, az pedig csakhamar szembeállítja őket és megbontja egységüket. A vagyonszerzés mint öncél nemcsak gátolja emberi fejlődésünket, hanem ellenkezik az igazi emberi nagysággal. Akár nemze-tekről, akár egyénekről legyen szó, a kapzsiság mindig erkölcsi elmaradottságukat bizonyítja.” Vö. VI. Pál apostoli levele, Octo-gesima Adveniens (1971. máj. 14.), 9: AAS 63 (1971) 407. old. és köv.

[52] Vö. Gaudium et Spes pasztorális konstitúció. Az Egyházzól a mai világban, 35; VI. Pál pp beszéde a Szentszékhez akkreditált diplomaták testületének (1965. jan. 7.): AAS 57 (1965), 232. old.

[53] Vö. Populorum Progressio enciklika 20-21: id. h. 267. old. és köv.

[54] Vö. Laborem Exercens enciklika (1981. szept. 14.), 4: AAS 73 (1981), 584. old. és köv.; VI. Pál Populorum Progressio enciklika 15: id. h. 265. old.

[55] Populorum Progressio enciklika 42: id. h. 278. old.

[56] Praeconium Paschale, Római Miskönyv, ed. typ. altera 1975, 272. old.: „Valóban szükségesnek bizonyult Ádám vétke, mert Krisztus halála törölte el. Szerencsés vétek, amely ily fölséges és hatalmas Megváltót érdemel!”

[57] II. Vaticanum, Lumen Gentium dogm. konst. az Egyházzól, 1.

[58] Vö. pl. Nagy Szent Vazul Regulae fusius tractatae, interrogatio XXXVII, 1-2: PG 31, 1009-1012; Theodoretus Cyrensis, De Providentia, Oratio VII: PG 83, 665-686; Szent Ágoston, De civitate Dei, XIX, 17: CCL 48, 683-685.

[59] Vö. pl. Aranyszájú Szent János, In Evang. S. Matthaei, hom. 50, 3-4: PG 58, 508-510; Szent Ambrus, De officiis Ministrorum, lib. II, XXVIII 136-140: PL 16, 139-141; Possidius, Vita S. Augustini Episcopi XXIV: PL 32, 53. old.

[60] Populorum Progressio enciklika 23: id. h. 268. old.: „»Megvan-e lelkünkben az Isten szeretete, ha azt látjuk, hogy valamelyik testvérünk szükségét szenved, és elzárjuk előle szívünket, pedig módunkban állna, hogy segítsünk rajta?« (1 Jn 3, 17). Köztudomású, milyen határozottan fogalmazzák meg a Szentatyák, mi a bőségben élők kötelessége a szükségét szenvedőkkel szemben.” Fenti szám alatt a pápa a Gaudium et Spes-t, a II. Vatikáni zsinat lelkipásztori konstitúcióját (69) idézte.

[61] Vö. Populorum Progressio enciklika 47: id. h. 280. old.: „... az a világ, ahol a szabadság nem pusztán szó, ahol a szegény Lázár ugyanannál az asztalnál ülhet, ahol a gazdag..”

[62] Vö. uo. 47: id. h. 280. old.: „Arról van szó, hogy fel kell építeni azt a világot, amelyben fajra, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül mindenki igazán emberhez méltó életet élhet, mentesen minden szolgaságtól, amit egyik ember rak a másik vállára..” Vö. még II. Vaticanum, Gaudium et Spes pasztorális konstitúció. Az Egyházzól a mai világban, 29. Ez az alapvető egyenlőség egyike azoknak a sarkalatos érveknek, amelyekkel az Egyház a rasszizmus minden formáját elutasította.

- [63] Vö. a Val Visdendében, Észak-Olaszországban tartott homiliával (1987. júl. 12.), 5: L'Osservatore Romano, 13-14 Julii 1987; VI. Pál apostoli levele, Octogesima Adveniensi (1971. máj. 14.), 21: AAS 63 (1971), 416. old. és köv.
- [64] Vö. 11. Vaticanum Gaudium et Spes, az Egyházzól a mai világban, 25.
- [65] Reconciliatio et Paenitentia, apostoli buzdítás (1984. dec. 2.), 16: „Amikor az Egyház a bűn szituációról beszél, vagy megha-tározott viszonyokról, vagy kisebb-nagyobb csoportok, sőt egész népek vagy blokkok bizonyos kollektiv magatartásfor-máiról, és ezeket szociális bűnnel vádolja, akkor tudatában van annak és hangsúlyozza, hogy a szociális bűnök ilyen esetei egyéni bűnök felgyülemelésének és halmozódásának gyümölcsei. Itt nagyon is azok személyes bűnről van szó, akik jogtalanságot kezdenek, pártolnak, abból hasznot húznak; pl. aki tehetne valamit a szociális bajok elkerülésére, megszün-tetésére vagy legalább határok közé való szorítására, ezt megtenni mégis elmulasztja lustaságból, félelemből vagy cinkos egyetértő hallgatással; aki titkos egyetértésből vagy közöm-bösségből csak eltúri, aki menekvést keres abban, hogy a világot megváltoztatni úgysem tudja, valamint az, aki el akarja kerülni a kellemetlenségeket és áldozatot, miközben állítólagos, hamis, magasabb rendet emleget. A valóságos felelősség tehát személyekben rejlik. Egy szituáció – akár intézmény, struktúra vagy közösség – önmagában nem alanya egy erkölcsi cseleke-detnek, ezért önmagában nem lehet erkölcsileg jó vagy rossz”: AAS 77 (1985) 217 old.
- [66] Populorum Progressio enciklika 42: id. h. 278. old.
- [67] Vö. Liturgia Horarum, Feria III. „Hebdomadae” III. Temporis per annum. A vesperás précesze.
- [68] Populorum Progressio, 87: id. h. 299 old.
- [69] Vö. uo. 13; 81: id. h. 263. old. és köv.; 296. és köv.
- [70] Vö. uo. 13; id. h. 263. old.
- [71] Vö. Megnyitóbeszéd a latin-amerikai püspökök harmadik ge-nerálkonferenciáján (1979. jan. 28.): AAS 71 (1979) 189-196. old.
- [72] Hittani kongregáció Libertatis Conscientia, instrukció a keresz-tény szabadságról és felszabadításról (1986. márc. 22.), 72: AAS 79 (1987) 586. old.; VI. Pál apostoli irata. Octogesima Adveniensi (1971. márc. 14.), 4: AAS 63 (1971) 403. old. és köv.
- [73] Vö. Gaudium et Spes pasztorális konstitúció az Egyházzól a mai világban, II. rész, 5. fejelet. 2. szakasz: „A nemzetközi társadalom felépítése” (83-90).
- [74] Vö. XXIII. János pp. Mater et Magistra enciklika (1961. máj. 15.): AAS 53 (1961), 440. old.; Pacem in Terris enciklika (1963. ápr. 1. 1.), IV. rész: AAS 55 (1963) 291-296. old.; VI. Pál pp. apostoli levél, Octogesima Adveniensi (1971. máj. 14.), 2-4: AAS 63 (1971), 402-404. old.
- [75] Vö. Populorum Progressio enciklika 3; 9: id. h. 258. old.; 261. old.
- [76] Uo. 3: id. h. 258. old.
- [77] Populorum Progressio enciklika 47: id. h. 280. old.; hittani kongr., Libertatis Conscientia, instrukció a keresztény szabad-ságról és felszabadításról (1986. márc. 22.), 68: AAS 79 (1987), 583. old. és köv.
- [78] Vö. II. Vaticanum, Gaudium et Spes pasztorális konstitúció. Az Egyházzól a mai világban, 69; VI. Pál pp. Populorum Progressio enciklika 22: id. h. 268. old.; Hittani kongr., Instrukció a keresztény szabadságról és felszabadításról, Libertatis Conscientia (1986. márc. 22.), 90: AAS

79 (1987), 594. old.; Szent Tamás, Summa Theol., Ila Ilae, q. 66, art. 2.

[79] Latin-amerikai generalis püsp. konf. megnyitóbeszéde (1979. jan. 28): AAS 71 (1979), 189-196. old.; a lengyel püspökök egy csoportjának „ad limina apostolorum” látogatásakor tartott beszéd (1987. dec. 17.), 6: L'Osservatore Romano, 1987. dec. 18.

[80] Mert az Úr azonosítani akarta magát velük (vö. Mt 25, 31-46), magára vette gondjaikat (vö. Zsolt 12 (11), 6; Lk 1, 52 és kW.).

[81] Populorum Progressio enciklika 55; id. h. 284. old.: „... Éppen ezeken az embereken kell segíteni minden erővel, és biztatni kell őket, induljanak el bátran saját maguk fejlődése útján, és keressék meg maguknak a kellő eszközöket a haladáshoz”; vö. Gaudium et Spes pasztorális konstitúció Az Egyházzól a mai világban, 98.

[82] Populorum Progressio enciklika 35: id. h. 274. old.: „Nyugodtan lehet állítani... a fejlesztési tervekben elsődleges helyet kell biztosítani az alapvető népoktatásnak,„

[83] Vö. Hittani kongr., Instrukció a „felszabadítás teológiájának,„ néhány aspektusához. Libertatis Nuntius (1984. aug. 6.), Bevezetés: AAS 76 (1984), 876. old. és köv.

[84] Vö. Apostoli buzdítás, Reconciliatio et Paenitentia (1984. dec. 2.), 16: AAS 77 (1985) 213-217. old.; Hittani kongr., Instrukció a keresztény szabadságról és felszabadításról, Libertatis Cons-cientia (1986. márc. 22.), 38; 42: AAS 79 (1987), 569-571. old.

[85] Hittani kongr., Instrukció a keresztény szabadságról és felszabadításról, Libertatis Conscientia (1986. márc. 22.), 24: AAS 79 (1987), 564. old.

[86] Vö. Gaudium et Spes lelkipásztori konstitúció. Az Egyházzól a mai világban, 22; II. János Pál pp Redemptor Hominis enciklika (1979. márc. 4.), 8: AAS 71 (1979), 272.

[87] Populorum Progressio enciklika 5: id. h. 259. old.: „Nincs kétségünk, hogy elgondolásunk megvalósításában készségesen együttműködik velünk minden gyermekünk a katolikus Egyházban, s a többi keresztény testvéreink is, sőt minden jóakarató ember”; vö. még 81-83, 87f id. h. 296-298. old.; 299. old.

[88] Vö. II. Vaticanum, Nostra Aetate, Nyilatkozat az Egyház és a nemkeresztény vallások viszonyáról, 4; vö. Rom 4, 11 és köv.

[89] Gaudium et Spes, 39.

[90] Vö. II. Vaticanum dogmatikus konstitúció, Lumen Gentium, az Egyházzól, 58; II. János Pál pp. Redemptoris Mater enciklika (1987. márc. 25.) 5-6: AAS 79 (1987), 365-367. old.

[91] Vö. VI. Pál pp apostoli buzdítása, Marialis Cultus (1974. febr. 2.), 37: AAS 66 (1974), 148. old. és köv.; II. János Pál pp. Mexikóban, a „de Zapopan” Mária szentélyben tartott homiliája (1979. jan. 30.), 4: AAS 71 (1979), 230. old.

[92] „Pro populorum progressionem” votivmise collectája: Missale Romanum, ed. typ. altera, (1975) 820. old.

Copyright © Dicastero per la Comunicazione - Libreria Editrice Vaticana